Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

ZYRA E KRYEMINISTRIT/URED PREMIJERA/OFFICE OF THE PRIME MINISTER

ZYRA PËR QEVERISJE TË MIRË / KANCELARJA ZA DOBRO UPRAVLJANJE / OFFICE FOR GOOD GOVERNANCE

STRATEGJIA NACIONALE PËR TË DREJTAT E PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUAR NË REPUBLIKËN E KOSOVËS

2013-2023

Prishtinë, 2013

PËRMBAJTJA

1. LISTA E SHKURTESAVE DHE AKRONIMEVE 4
2. FALËNDERIMET 5
3. PSE ESHTE E RËNDESISHME STRATEGJIA NACIONALE PER TE DREJTAT E PERSONAVE ME AFTESI TE KUFIZUARA NE REPUBLIKEN E KOSOVES 2013-2023 6
4. PËRMBLEDHJA EKZEKUTIVE 7
5. HYRJE 8
6. VIZIONI DHE MISIONI 9
7. PARIMET 9
8. METODOLOGJIA 11
9. SFONDI 12
10. OBJEKTIVAT STRATEGJIKE 15
11. REALIZIMI I OBJEKTIVAVE STRATEGJIKE 16

Objektiva Strategjike 1: Përmirësimi i ofrimit të shërbimeve shëndetësore për Personat me Aftësi të Kufizuar 16

Objektiva Strategjike 2: Sistem funskional dhe i mirëfillt për mirëqenien dhe sigurinë sociale si dhe ofrimi i mundësive të brabarta për punësimin e Personave me Aftësi të Kufizuara 16

Objektiva Strategjike 3: Krijimi i kushteve për gjithë përfshirjen në arsim dhe për mbështetjen profesionale të personave me aftësi të kufizuara 17

Objektiva Strategjike 4: Krijimi i infrstrukturës ligjore për respektimin dhe përmbushjen e të drejtave të Personave me Aftësi të Kufizuara 18

Objektiva Strategjike 5: Krijimi i kushteve të barabarta në qasje, informim, komunikim, pjesmarrje si dhe krimimin e një sistemi të unifikuar të të dhënave për Personat me Aftësi të Kufizuar 18

12. MEKANIZMAT PËR MONITORIM, RAPORTIM DHE ZBATIM 20
13. DOKUMENTET E REFERUARA 22

1. LISTA E SHKURTESAVE DHE AKRONIMEVE

ASK- Agjencioni i Statistikave të Kosovës
EJL - Evropa Juglindore

DKA - Departamenti Komunal i Arsimit

DPBZH/MPJ- Drejtoria e Përgjithshme për Bashkëpunim dhe Zhvillim e Ministrisë së Punëve të Jashtme të Italisë

MASHT- Ministria e Arsimit Shkencës dhe Teknologjisë

MPB- Ministria e Punëve të Brendshme

MPMS- Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale

MPJ- Ministria e Punëve të Jashtme

MKRS- Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit

MSH- Ministria e Shëndetësisë

MI- Ministria e Infrastrukturës

MTI- Ministria e Tregtisë dhe Industrisë

MSH- Ministria e Shëndetësisë

MZHR - Ministria e Zhvillimit Ekonomik

MMPH- Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor

MBZHR- Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural

MAP- Ministria e Administratës Publike

MAPL- Ministria e Administrimit të Pushtetit Lokal

MD- Ministria e Drejtësisë

MDi- Ministria e Diasporës

MF- Ministria e Financave

PKVPAK- Plani Nacional i Veprimit për Personat me Aftësi të Kufizuar 2009-2011

PAK- Personat me Aftësi të Kufizuar

PIA - Plani individual i edukimit

KASH- Korniza Afatmesme e Shpenzimeve
NJDNJ- Njësitë për të Drejtat e Njeriut
KDPAK- Konventa për të Drejta e Personave me Aftësi të Kufizuar, Kombet e Bashkuara

KE-Komisioni Evropian

OJQ- Organizata Joqeveritare

OBSH- Organizata Botërore e Shëndetësisë

OPAK- Organizata për Personat me Aftësi të Kufizuar

DUDNJ Deklarata Universale për të Drejtave e Njeriut
SZHAPU- Strategjia për zhvillimin e arsimit parauniversitar 2007-2017

ISCED- Kualifikimi standard ndërkombëtar i edukimit

ZKM/ZQM - Zyra e Kryeministrit/Zyra për Qeverisje të Mirë, të Drejtat e Njeriut, Mundësi të Barabarta dhe Jo Diskriminim

Qeveria e Republikës së Kosovës prezanton **Strategjinë Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar 2013-2022,** dokument ky që paraqet udhërrëfyesin drejt avancimit, fuqizimit mbrojtjes dhe promovimit të mëtutjeshëm të të drejtave të Personave me Aftësi të Kufizuar si qytetar të respektuar dhe me të drejta të barabarta në vend.

2. FALËNDERIMET

Hartimi i Strategjisë Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara 2013-2023 ishte përpjekje e përbashkët e Institucioneve Qeveritare të Republikës së Kosovës si dhe një spektri shumë të gjerë të partnerëve vendorë dhe ndërkombëtarë nën udhëheqjen dhe koordinimin e Zyrës së Kryeministrit /Zyrës për Qeverisje të Mirë.

Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës/ Zyra për Qeverisje të Mirë shpreh mirënjohjen e thellë për bashkëpunimin e ngushtë dhe ndihmën e ofruar nga të gjithë zyrtarët e institucioneve qeveritare qendrore dhe komunale.

Qeveria e Republikës së Kosovës falënderon, për sugjerimet dhe rekomandimet e tyre të vlefshme të gjithë përfaqësuesit e shoqërisë civile, ekspertët e fushave të të drejtave të njeriut, institucionet dhe organizatat joqeveritare të Kosovës që përfaqësojnë interesat e personave me aftësi të kufizuara.

Në zhvillimin e Strategjisë kontribut të veçantë kanë dhënë edhe organizata të ndryshme vendore dhe ndërkombëtare që përfaqësojnë interesat e Personave me Aftësi të Kufizuara në Kosovë. Me këtë rast ne falënderojmë të gjitha organizatat ndërkombëtare dhe në mënyrë të veçantë falënderojmë Italian Cooperation Development, Drejtorinë e Përgjithshme për Bashkëpunim dhe Zhvillim e Ministrisë së Punëve të Jashtme të Italisë si dhe Ambasadën e Italisë në Republikën e Kosovës , për ofrimin e përkrahjes së vazhdueshme në realizimin e projekteve madhore të Institucioneve të Republikës së Kosovës të cilat si pikësynimi të tyre kanë mbrojtjen dhe respektimin e plotë të të Drejtave të Personave me Aftësi të Kufizuara.

3. PSE ESHTE E RËNDESISHME STRATEGJIA NACIONALE PER TE DREJTAT E PERSONAVE ME AFTESI TE KUFIZUARA NE REPUBLIKEN E KOSOVES 2013-2023

Strategjia Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara 2013-2023 synon të ofrojë një kornizë të qëndrueshme të veprimeve që ka për qëllim të adresojë sfidat dhe pengesat si dhe të promovon një shoqëri gjithëpërfshirëse.

Strategjia do të përcaktojë një vizion që do të mbështetet me veprime konkrete dhe rezultate të arritshme.

Strategjia do ti shërbej procesit të koordinimit dhe integrimit të të gjitha politikave dhe nismave relevante në fushën e Aftësisë së Kufizuar

Dhe në fund fare por jo për nga rëndësia, Strategjia do të jetë një mekanizëm i rëndësishëm për të siguruar që parimet të cilat janë të mishëruara në Konventën e Kombeve të Bashkuara mbi të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara janë inkorporuar në politikat dhe programet që ndikojnë në përmirësimin e cilësisë së jetesës së Personave me Aftësi të Kufizuar në Republikën e Kosovës.

4. PËRMBLEDHJA EKZEKUTIVE

Neni 1.
QËLLIMI

Qëllimi i kësaj konvente është që të promovojë, të mbrojë dhe të sigurojë gëzimin e plotë dhe të barabartë të të gjitha të drejtave dhe të lirive themelore të njeriut nga të gjithë personat me aftësi të kufizuar, si dhe të kontribuojë në respektimin e dinjitetit të tyre të qenësishëm.

Personat me aftësi të kufizuar përfshijnë ata që kanë dëmtime afatgjata fizike, mendore, intelektuale ose shqisore të cilat në bashkëveprim me pengesa të ndryshme mund ta pengojnë pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe efektive në shoqëri në mënyrë të barabartë me të tjerët.

Konventa mbi të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara,
Kombet e Bashkuara

Mbi bazën e këtij Neni të KDPAK të KB,Republika e Kosovës prezanton **Strategjinë Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar 2013-2023,** dokument ky që paraqet udhërrëfyesin drejt avancimit, fuqizimit dhe mbrojtjes së mëtutjeshme të Personave me Aftësi të Kufizuar si qytetarë të respektuar dhe me të drejta të barabarta në vend. Përkufizimi i aftësisë së kufizuar në të gjitha dokumentet qeveritare do të jetë në përputhje me përkufizimin e dhënë më lartë.

Strategjia përbën një dokument të rëndësishëm në kuadër të përpjekjeve të Qeverisë së Republikës së Kosovës e cila do të shërbej si katalizator për të krijuar politika më efikase, të qëndrueshme dhe të bashkërenduara në fushën e të drejtave të personave me aftësi të kufizuara.

Me anë të këtij dokumenti strategjikë synohet përmirësimi i gjendjes aktuale në këto fusha: Shëndetësia; Mirëqenia Sociale; Punësimi; Edukimi; Mbrojtja Ligjore; Pjesëmarrja, Informimi Komunikimi, Qasje dhe Statistika. Me qëllim të përmirësimit të gjendjes aktuale nga fushat prioritare të përzgjedhura në Strategji, janë përcaktuar objektiva strategjike të cilat do të detajohen dhe specifikohen edhe me veprime konkrete, tregues të matshëm, specifik, të arritshëm dhe real. Institucionet përgjegjëse për zbatimin e secilit aktivitet do të kenë një afat kohore të përcaktuar dhe linjë buxhetore për mbulimin e aktiviteteve të përcaktuara në planin e veprimit për zbatimin e strategjisë ..

Për më tepër strategjia do të shërbej si një udhërrëfyes për institucionet e Republikës së Kosovës për të punuar brenda parimeve mos–diskriminuese, duke respektuar dinjitetin e lindur, autonominë individuale duke përfshirë lirinë për t'i marrë vet vendimet dhe pavarësinë e personave,përmirësimin e cilësisë së jetës dhe mirëqenies, pjesëmarrjen e plotë dhe efektive dhe gjithëpërfshirjen në shoqëri. Pranimin e personave me aftësi të kufizuar si vlerë shoqërore, pjesë e diversitetit njerëzor dhe humanizmit, dhe barazimin e mundësive, barazinë midis burrave dhe grave, respektimin e aftësive evoluese të fëmijëve me aftësi të kufizuara si dhe respektimin e të drejtave të fëmijëve me aftësi të kufizuara për t'i ruajtur identitetet e veta, që njeherit janë edhe parimet bazë të Konventës për të Drejtat e PAK.

Në këtë kuptimi, një theks të veçantë i vemi bashkëpunimit me organizatat e Personave me Aftësi të Kufizuar si pjesë e partneritetit ndërmjet Institucioneve të Republikës së Kosovës dhe të shoqërisë civile të cilat kanë kontribuar shumë në hartimin e këtij dokumenti dhe vazhdojnë të jenë një nga promotorët më të rëndësishëm në të gjitha aspektet e vet Personave me Aftësi të Kufizuar në mbar vendin.

Kjo dëshmon edhe njëherë se Republika e Kosovës, politik bërjen për personat me aftësi të kufizuara e ka të mbështetur në standardet ndërkombëtare, duke përfshirë parimet themelore të të drejtave të njeriut të tilla si parimi i mbrojtjes dhe mos-diskriminimit.

5. HYRJE

Gjendja e tanishme e Personave me Aftësi të Kufizuar nuk përmbush realizimin e plotë të të drejtave dhe lirive themelore në kushte të barabarta me të tjerët. Andaj si rrjedhojë të gjitha subjektet janë përgjegjëse për garantimin e kësaj të drejte e cila arrihet vetëm duke eleminuar çdo lloj pengese dhe barriere që krijon vështirësi në respektimin e parimit të mos-diskriminimit ndaj personave me aftësi të kufizuara.

Bazuar në këtë të vërtetë, i gjithë spektri ndërkombëtar ka ndërmarr hapa të duhur drejt jetësimit të kësaj të drejte me, konventa, standarde, ligje, rregullore etj, të cilat obligojnë shtetet për ti përvetësuar dhe plotësuar ato. Për më tepër kjo kornizë e tanishme që mbron të drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar ka ndërruar politikat nacionale të vendeve duke e vendosur dhe trajtuar çështjen e të drejtave të Personave me Aftësi të Kufizuar si çështje e të Drejtave të Njeriut një e arritur kjo që nuk mund të mohohet nga askush.

Gjithsesi jo gjithherë këto politika kanë dhënë rezultat dhe kjo shoqëri ka reaguar drejt ndaj këtij lloji, andaj për pasqyrën e dëshiruar në këtë çështje jemi dëshmitare se mbetet akoma shumë punë për të bërë.

Në këtë kontekst e theksojmë se shteti i sapoformuar i Republikës e Kosovës gjegjësisht institucionet e saj kanë akoma shumë punë dhe përpjekje për të bërë, prandaj duke u thirrur në aktin më të lartë juridik, Kushtetutën e saj, dhe në Konventën mbi të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara të Kombeve të Bashkuara si instrumentin më të lartë ndërkombëtar për mbrojtjen dhe respektimin e të drejtave të personave me aftësi të kufizuara, Republika e Kosovës prezanton **Strategjinë Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar 2013-2023.**

Me këtë hap Republika e Kosovës shpreh gatishmërinë dhe vullnetin politik, dhe rikonfirmon përgjegjësinë që t'i respektoj dhe ti përmbushë obligimet ndërkombëtare të cilat sigurojnë realizimin e të gjitha të drejtave themelore, universale e të patjetërsueshme për të gjithë qytetarët në vend, si dhe të raportojë para mekanizmave ndërkombëtar për zbatimin e këtyre dokumenteve dhe politikave.

Andaj edhe Strategjia Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar 2013-2023 është e hartuar në përputhje me parimet e shpallura në Kartën e Kombeve të Bashkuara, Deklaratën Universale të të Drejtave të Njeriut dhe në Paktet Ndërkombëtare për të Drejtat e Njeriut të cilat njohin dinjitetin e lindur dhe të drejtat e barabarta e të patjetërsueshme të të gjithë anëtarëve të familjes njerëzore, si bazë të lirisë, drejtësisë dhe paqes në botë.

Strategjia për më tepër do të jetë unike dhe e zbatueshme sepse në kuadër të saj është bërë planifikimi shumë real dhe shumë objektiv për tu zbatuar në praktikë.

Ky dokument Strategjikë do ti kontribuon procesit të harmonizimit të të gjitha politikave të veprimit në fushën e mbrojtjes së të drejtave të Personave me Aftësi të Kufizuara me standardet e arritura në nivel global, ku tendenca e saj përpiqet për të hapur dhe të bëjë që të gjitha fushat e jetës të jenë të arritshme për Personat me Aftësi të Kufizuar në vendin tonë.

6. VIZIONI DHE MISIONI

VIZIONI

Shoqëri gjithëpërfshirëse në të cilën persona me aftësi të kufizuara realizojnë potencialin e plote të tyre dhe jetojnë jete të dinjitetshme si qytetarë të barabartë.

MISIONI

Të përcaktojë objektivat dhe prioritetet strategjike për një periudhë afat gjate me qëllim që të rrisë cilësinë e jetës dhe mirëqenies së Personave me Aftësi të Kufizuar në Republikën e Kosovës si dhe përmbushja obligimeve shtetërore drejte respektimit dhe zbatimit të konventave ndërkombëtare për të drejtat e njeriut dhe të drejtave të personave me aftësi të kufizuara.

7. PARIMET

Strategjia Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara 2013-2023 është e hartuar mbi bazën e respektimit dhe garantimit të **tetë parimeve të përgjithshme** të Konventës Ndërkombëtare për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara si vijon:

- Respekt për dinjitetin e lindur, autonomi individuale përfshirë lirinë për të bërë zgjedhjet personale, dhe pavarësi e personit;
- Mos-diskriminim;
- Pjesëmarrje dhe përfshirje e plotë dhe efektive në shoqëri;
- Respekt për ndryshimin dhe pranimin e personave me aftësi të kufizuar si pjesë e diversitetit njerëzor dhe humanizmit;
- Barazi e mundësive;
- Qasje;
- Barazi ndërmjet burrave dhe grave;
- Respekt për kapacitetet në zhvillim të fëmijëve me aftësi të kufizuar dhe respekt për të drejtat e fëmijëve me aftësi të kufizuar për të ruajtur identitetin e tyre.

Politikat publike të Kosovës do të jenë në përputhje më këto parime, përfshirë politikat për gjithëpërfshirje dhe mos-diskriminim.

Politikat dhe praktikat e zhvilluara nga qeveria e të dala nga kjo strategji, përfshirë edhe fushat e përgjithshme, do të reflektojnë dhe fuqizojnë qasjet në vijim:

- **Involvimi i personave me aftësi të kufizuara** – pikëpamjet e personave me aftësi të kufizuara janë qendrore në përpilimin, financimin, realizimin dhe vlerësimin e politikave, programeve dhe shërbimeve që i ndikojnë ata, me përkrahjet e duhura dhe përshtatjet për pjesëmarrje.
- **Angazhimi i komunitetit** – angazhimi i të gjithë komunitetit të gjerë është i nevojshëm për të larguar barrierat dhe për të përkrahur gjithëpërfshirjen e personave me aftësi të kufizuara në jetën e komuniteteve të tyre.
- **Qasja universale** – produktet, shërbimet, ambientet dhe komunitetet janë të qasshme dhe të shfrytëzueshme nga të gjithë personat me aftësi të kufizuara në masën më të madhe të mundshme pa nevojë për modifikime të veçanta.
- **Qasja me kahje jete** – merr në konsiderim nevojat dhe aspiratat e mundshme të personit gjatë gjithë jetës, me vëmendje të veçantë në periudhat kyçe jetësore dhe kohët e tranzicionit.
- **Me-personin-në-qendër** – politikat, programet dhe shërbimet për personat me aftësi të kufizuara janë përpiluar për t'iu përgjigjur nevojave dhe dëshirave të çdo individi.
- **Jeta e pavarur** – ofrimi i shërbimeve dhe pajisjeve që lehtësojnë nivelin më të lartë të pavarësisë dhe gëzimin e jetës që reflekton zgjidhjet e personave me aftësi të kufizuara.
- **Ndërlidhshmëria** – institucionet qeveritare punojnë së bashku për të siguruar ndërlidhshmërinë e politikave dhe programeve.

8. METODOLOGJIA

Strategjia Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara është rezultat i koordinimit dhe bashkëpunimit të ngushtë midis Zyrës së Kryeministrit / Zyrës për Qeverisje të Mirë dhe punës së përbashkët me përfaqësues institucionesh nga nivelin qendror dhe lokal, përfaqësues nga shoqëria civile si dhe agjencionet vendore e ndërkombëtare.

Analizat paraprake për hartimin e Strategjisë Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara kanë filluar me projektin e përbashkët në mes të ZKM/ZQM dhe Bashkëpunimit Italian-Ministria e Punëve të Jashtme të Italisë të cilët kanë mbështetur këtë nismë fillimisht duke sjellë në vend ekspertë të ndryshëm të fushave të ndryshme dhe specifike për nevojat e Personave me Aftësi të Kufizuara duke përfshirë ekspertë nga këto institucione si: Forumi Evropian i Aftësisë së Kufizuar, Forumit Ndërkombëtare për të Drejtat e Njeriut, Qendra për Klasifikimin Ndërkombëtare të Funksionalitetit në Udine, Itali etj. Ekspertë të shumët të cilët për një periudhë njëvjeçare kanë analizuar gjendjen ekzistuese, në këtë mënyrë duke reflektuar për të dhënë udhëzime dhe rekomandime në hartimin e dokumentit strategjik.

Pas marrjes së kontributit dhe ekspertizës me shumë vlerë ZKM/ZQM ka vazhduar procesin duke përcjell propozimin e saj në Zyrën për Planifikime Strategjike në kuadër të Zyrës së Kryeministrit për tu siguruar që dokumenti strategjik adreson një apo më shumë prioritete të Qeverisë dhe është në përputhje me to, si dhe nuk është në konflikt apo që duplifikon strategjitë ekzistuese ose të propozuara të Ministrive të tjera.

Në fazën e ardhshme është marrë aprovimi nga ana e Sekretareve të Përgjithshëm në Ministritë e linjës për identifikimin e kontakt personave në të gjitha departamentet përgjegjëse në institucionet relevante, me aranzhimin e takimeve specifike të punës në ministritë gjegjëse. Në këtë drejtim janë realizuar dhjetë takime pune për secilën fushë prioritare me aktorët përgjegjës institucional. Po ashtu janë realizuar pesë punëtori konsultative që i janë dedikuar nivelit qendrorë, tri punëtori konsultative që i janë dedikuar nivelit lokal, një punëtori e përbashkët e institucioneve të nivelit lokal dhe qendror si dhe punëtoria e fundit tri ditore përmbyllëse me të gjithë akterët e përfshirë në proces.

Për më tepër gjatë procesit të hartimit janë konsultuar të gjithë përfaqësuesit qeveritare të nivelit qendror dhe lokal, shoqërisë civile, e në veçanti është marrë në konsideratë roli i Organizatave për Personat me Aftësi të Kufizuara si burim ekspertize dhe si partnerë kompetent në hartimin e politikave strategjike si dhe ndërgjegjësimi sa më i lartë lidhur me nevojën e zbatimit të tij.

Pjesëmarrës në këto punëtori kanë qenë përfaqësues të institucioneve qeveritare të nivelit qendror dhe lokal, shoqërisë civile, organizatave jo qeveritare dhe agjensioneve vendore dhe ndërkombëtare që punojnë për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara. Qëllimi kryesor i punëtorive ishte krijimi i hapësirës për të diskutuar dhe për tu pajtuar mbi objektivat dhe aktivitetet që do të duhej të përfshihen në dokumentet në fjalë, si dhe mbi treguesit për grumbullimin sa më cilësorë të të dhënave të disponueshme. Proces ky që do të lehtësojnë punën institucionale në monitorimin e zbatimit të objektivave që adreson Strategjia për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara në Republikën e Kosovë.

Për gjatë gjithë rrugëtimit në procesin e hartimit dhe realizimit të punëtorive me aktorët relevant të udhëhequr dhe koordinuar nga ZKM/ZQM, kemi pranuar përkrahje dhe mbështetje nga Bashkëpunimit Italian /Italian Cooperation / Ministria e Punëve të Jashtme të Italisë.

9. SFONDI

Bazuar në hulumtimet e fundit nga Organizata Botërore e Shëndetësisë konsiderohet se rreth 15% e popullsisë së botës kanë një aftësi të kufizuar. Studimet tregojnë se në shoqëritë e zhvilluara, ofrimi i përkujdesit shoqëror konsiderohet si një aspekt i rëndësishëm i rolit të shtetit dhe përfitimet nga përkujdesja janë pjesë e të drejtave të individit. Qasje kjo që anasjelltas ofron suksesin ose dështimi i përkujdesit ndaj personave me aftësisë së kufizuar, e që për shumë arsye është vendimtare për mirëqenien e shoqërisë.

Në këtë kontekst në Prill 2009 Qeveria e Republikës së Kosovës aprovoi PKVPAK dokumentin më të rëndësishëm i cili ka synuar në mënyrë të vazhduar në ndërgjegjësimin e institucioneve, shoqërisë civile, donatorëve, por edhe të përfituesve për t'u bërë pjesë dhe për t'u përfshirë në procesin e integrimit të Personave me Aftësi të Kufizuar në jetën politike, sociale, ekonomike dhe kulturore.

Në rrjedhat e implementimit të këtij dokumenti është publikuar edhe Raporti i parë mbi zbatimin e PKVPAK[1] i cili pasqyron angazhimin e të gjithë akterëve me qëllim të përfshirjes sociale dhe përmirësimin e jetës së të gjithë PAK. Në këtë mënyrë duke arritur një sërë rezultate të rëndësishme, si plotësimi i një legjislacioni bashkëkohor, në përputhje me standardet e vendeve të përparuara, legjislacion i cili garanton një nivel të kënaqshëm për plotësimin e nevojave të këtyre kategorive; njohja me vendimin qeveritar për gjuhën e shenjave si një të drejtë të patjetërsueshme për PAK; krijimi i ambienteve të përshtatshme për mësim nxënien e fëmijëve me nevoja të veçanta; ndihma e ofruar përmes politikave sociale për PAK si dhe Familjeve të Fëmijëve me aftësi të kufizuara bazuar në ligjet në fuqi; mbrojtja dhe përkrahja e shumë Shoqatave që përfaqësojnë PAK etj.

Më tutje, një progres i konsiderueshëm është bërë edhe në lehtësimin e qasjes në shërbimet për PAK, dhe në këtë pjesë ne mund të theksojmë disa shembuj nga fusha të ndryshme si vijon:

i. Për shembull në arsimin parashkollor dhe fillor përqindja e nxënësve me aftësi të kufizuar është rritur me shpejtësi dhe në mënyrë të qëndrueshme. Ku sistemi aktual i arsimit për nxënësit me aftësi të kufizuara arsimore gjithnjë e më tepër po shkon drejt hapjes ndaj arsimit të rregullt, me qëllim që nxënësit me aftësi të kufizuar arsimore gjithnjë e më tepër të jenë pjesë e shkollave dhe klasave të rregullta. Gjithsesi në vargun e këtyre aktiviteteve është punuar edhe në hartimin e dokumenteve bazë që sigurojnë arsimin gjithëpërfshirës në Kosovë.

ii. Progres i dukshëm është bërë edhe në përmirësimin e qasjes në shërbimet e strehimit për PAK, të pasqyruara në fushën e mirëqenies sociale nga MPMS si dhe niveli komunal. Ku aktualisht në Kosovë janë duke u ofruar shërbime në komunitet përmes 9 shtëpive të cilat kanë bërë që procesi i de-instiucionalizmit të bëjë hapa para dhe në Institutin e Shtimes të mbesin vetëm edhe 58 PAK

Duke qenë të ndërgjegjshëm dhe vetëdijshëm se, me gjithë progresin e shënuar në drejtim të plotësimit të nevojave të kësaj kategorie të qytetareve që janë arritur përmes zbatimit të PKVPAK, ende kanë mbet mjaft çështje dhe detyrime për tu përmbushur ..

[1] www.humanrights-gov.net

Andaj si rrjedhojë për të fuqizuar përpjekjet tona në drejtim të zbatimit më të mirë të të drejtave të personave me aftësi të kufizuara , u hartua Strategjia Kombëtare për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar e cila ka për qëllim që ti qojë proceset përpara në mënyrë që ti fuqizoj Personat me Aftësi të Kufizuar. Që PAK të mund të gëzojnë të drejtat e tyre në mënyrë të plotë, dhe të përfitojnë plotësisht në të gjitha sferat e jetës në baza të barabarta me të tjerët.

Gjithashtu Strategjia Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar 2012-2023 do të shoqërohet edhe nga Plani i Veprimit i cili synon të mbështes promovimin dhe përmirësimin e cilësisë së jetë së të gjithë Personave me Aftësi të Kufizuar.

LEGJISLACIONI VENDORE

Respektimi i parimeve dhe standardeve të të drejtave të njeriut e veqanërisht të Personave me Aftësi të Kufizuar është një ndër parakushtet themelore për sundimin e ligjit dhe demokracisë në vend.

Qeveria e Republikës së Kosovës ka mbetur e angazhuar dhe e përkushtuar në maksimum për të hartuar dhe krijuar infrastrukturë të nevojshme ligjore, politika, programe të qëndrueshme dhe mekanizma institucional për mbrojtjen dhe promovimin e këtyre të drejtave si në nivelin qendror ashtu edhe atë lokal të qeverisjes.

Në këtë kontekst *përmbledhjen e legjislacionit* për Personat me Aftësi të Kufizuar e kemi ndarë në tri fusha si vijon:

- Ligjet specifike të dedikuara për PAK;
- Ligjet, të cilët përmbajnë dispozita që i përkasin PAK;
- Udhëzime administrative dhe rregulloret për PAK;

Ligjet më të rëndësishme të dedikuara në mënyrë specifike për PAK janë:
- Ligji për Pensionet e Personave me Aftësi të Kufizuar, Nr. 2003/23
- Ligji për Përkrahjen Materiale Familjeve të Fëmijëve me Aftësi të Kufizuar të Përhershme, Nr. 03/L-022
- Ligji për Aftësim, Riaftësim dhe Punësim të Personave me Aftësi të Kufizuar, Nr. 03/L-019
- Ligji për Personat e Verbër Nr.04/L-092

Ligjet që përmbajnë provizione relevante lidhur me PAK janë:
- Ligji për Shëndetësi Nr. 04|L-125
- Ligji i Punës, Nr. 03/L-212
- Ligji mbi Ndërtimin, Nr. 2004/15
- Ligji Kundër Diskriminimit, Nr. 2004/3
- Ligji për Skemën e Asistencës Sociale, Nr. 2003/15
- Ligji mbi Arsimin Parauniversitar Nr. 04/L-032
- Ligji për Sportin Nr. 04/L-075

Për më tepër ka edhe tre akte legjislative të rëndësishme për PAK:
- Rregullorja Nr. 2000/66 mbi Beneficionet e Invalidëve të Luftës të Kosovës dhe për më të Afërmit e Tyre që Kanë Vdekur si Pasojë e Konfliktit të Armatosur në Kosovë;
- Udhëzimi Administrativ për Kushtet Teknike të Objekteve Ndërtimore për Qasje të Personave me Aftësi të Kufizuar Nr. 07/2007

- Udhëzimi Administrativ për Procedurat e Aplikimit për Njohjen e të Drejtave për Aftësim, Riaftësim dhe Punësim të Personave me Aftësi të Kufizuar Nr. 03/2010

10. OBJEKTIVAT STRATEGJIKE

Strategjia Nacionale për të drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (2013-2023) do të paracaktoj politikat, veprimet dhe strategjitë sektoriale të të gjitha institucioneve dhe vetë shoqërisë për një dekadë. Si rrjedhojë ka për qëllim të transmetojë synimet e Qeverisë së Republikës së Kosovës në fushën e të drejtave të njeriut, jo diskriminimit, shanseve të barabarta, të drejtave civile dhe pjesëmarrjes së plotë të Personave me Aftësi të Kufizuara në një kuadër evropian të aftësisë së kufizuar për dekadën në vazhdim.

Përzgjedhja e fushave prioritare në Strategji është bërë duke marrë parasysh mangësitë ekzistuese për përmbushjen e nevojave elementare të Personave me Aftësi të Kufizuara, siç janë shërbimet shëndetësore joadekuate, mungesa e planifikimit të mirëfilltë të skemave sociale për përmirësimin e mirëqenies sociale të personave me aftësi të kufizuara, mungesa e mekanizmave implementues për zbatimin e legjislacionit për punësim dhe arsim të personave me aftësi të kufizuara,diskriminimi i heshtur ndaj personave me aftësi të kufizuara në të gjitha nivelet e shoqërisë, qasja jo e mjaftueshme dhe jo e përshtatshme në jetën sociale, politike dhe ekonomike e personave me aftësi te kufizuara,mungesa e të dhënave të sakta për numrin e personave me aftësi të kufizuara, situatës jetësore dhe nevojave të tyre.

Strategjia është e strukturuar në pesë (5) fusha të cilat përfshijnë të gjitha aspektet kryesore të jetës së Personave me Aftësi të Kufizuara me fokus në fushat si në vijim: Shëndetësi, Mirëqenie Sociale dhe Punësim, Arsimi, Mbrojtje Ligjore, Qasja (informimi, komunikimi, pjesëmarrja) Statistikat.

Këto fusha janë të bazuara në çështjet të cilat janë ngritur dhe theksuar si problematike për Personat me Aftësi të Kufizuara gjatë gjithë kohës, ku vërtet ka një dobësi dhe pabarazi e cila ndikon në mënyrë të drejtpërdrejt në jetën e këtij komuniteti.

Fushat e lartë përmendura janë të përshkruara me objektiva strategjike të cilat do të specifikohen edhe me veprime konkrete dhe afate specifike në kuadër të planeve të veprimit të cilat vazhdimisht do ta shoqërojnë këtë dokument.

Për përmirësimin e gjendjes aktuale nga fushat prioritare të përzgjedhura në Strategji, janë përcaktuar objektiva strategjike të cilat do të detajohen dhe specifikohen edhe me veprime konkrete, synime, tregues të matshëm, specifik, të arritshëm, real, institucione përgjegjëse për zbatimin e secilit aktivitet, afate kohore dhe linja buxhetore në kuadër të planeve të veprimit.

Objektiva Strategjike 1: Përmirësimi i ofrimit të shërbimeve shëndetësore për Personat me Aftësi të Kufizuar

Objektiva Strategjike 2: Sistem funskional dhe i mirëfillt për mirëqenien dhe sigurinë sociale si dhe ofrimi i mundësive të brabarta për punësimin e Personave me Aftësi të Kufizuara

Objektiva Strategjike 3: Krijimi i kushteve për gjithë përfshirjen në arsim dhe për mbështetjen profesionale të personave me aftësi të kufizuara

Objektiva Strategjike 4: Qasje e barabarte në mbrojtje ligjore si dhe ofrimi i sherbimeve në nivelin lokal për përmbushjen e të drejtave të Personave me Aftësi të Kufizuara.

Objektiva Strategjike 5: Krijimi i kushteve të barabarta në qasje, informim, komunikim, pjesmarrje si dhe në krijimin apo vendosjen e një sistemi të unifikuar të të dhënave për Personat me Aftësi të Kufizuara.

11. REALIZIMI I OBJEKTIVAVE STRATEGJIKE

Objektiva Strategjike 1: Përmirësimi i ofrimit të shërbimeve shëndetësore për Personat me Aftësi të Kufizuar

Udhëzuar nga Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara, Republika e Kosovës përmes kësaj Strategjie synon realizimin e plotës të së drejtës për personat me aftësi të kufizuar që të gëzojnë standardin më të lartë të arritshëm të shëndetit pa diskriminim mbi bazë aftësisë së kufizuar.

Për përmbushjen e këtij synimi është përcaktuar objektiva strategjike, përmes të cilës planet e veprimit në kuadër të Strategjisë do të fokusohen në një politikë koherente për përkujdesjen ndaj personave me aftësi të kufizuara. Politikë që në radhë të parë synon parandalimin e shkaktarëve dhe pasojave të aftësise së kufizuar,zbulimin e hershëm dhe identifikimin e aftësisë së kufizuar prej kohës prenatale, natale, dhe në fazën e mëvonshme.

Shërbimet shëndetësore të duhura, të qasshme dhe të përballueshme në nivelin primar, sekondar dhe terciar janë esenciale në barazimin e mundësive për personat me aftësi të kufizuara. Shërbime e tilla duhet të përfshijnë shërbime shëndetësore mjekësore dhe të infermierisë në kujdesin hospitalor, ambulantor apo në shtëpi të bazuar në komunitet, dhe në ndihmë shëndetësorë profesionale të specializuar. Kur aftësia e kufizuar lejon, format e veçanta të ndihmës të ofruara qoftë në ambulantë apo në shtëpi janë të preferuara karshi shërbimit hospitalor.

Ministria e Shëndetësisë në kuadër të procesit të reformës legjislative me Ligjin e ri të Shëndetësisë Nr. 04| L-125, si dhe pas miratimit të ligjit për Sigurime Shëndetësore dhe Ligjin për Produkte dhe Pajisje Medicinale i jep një dimension të ri përkujdesjes shëndetësore për Personat me Aftësi të Kufizuara. Ndryshimi i bazës ligjore, e në veçanti krijimi i Fondit për sigurime shëndetësore në të ardhmen e afërt, krijon një realitet tjetër edhe në fushën e financimit të shëndetësisë, që do të reflektoj në përmirësimin e kujdesit shëndetësor për Personat me Aftësi të Kufizuara dhe përmbushjen e kësaj objektive për vitet në vijim.

Objektiva Strategjike 2: Sistem funskional dhe i mirëfillt për mirëqenien dhe sigurinë sociale si dhe ofrimi i mundësive të brabarta për punësimin e Personave me Aftësi të Kufizuara

Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar thekson qartë obligimet e shteteve palë mbi njohjen e të drejtave të personave me aftësi të kufizuar për një standard adekuat jetese, përfshirë ushqimin, veshjen, strehimin, punësimin si dhe sigurimin e pensionit, të cilat pra përbëjnë një standard dhe obligim ndërkombëtarë.

Me këtë parim objektiva strategjike vë në pah që Mbrojtja Sociale të mbështet të gjithë personat në nevojë duke përmirësuar cilësinë e jetës së tyre. Kjo e drejtë dhe nevojë do të jetë sigurisht

më e theksuar tek Personat me Aftësi të Kufizuara, e në veçanti tek femrat dhe të moshuarit me aftësi të kufizuar, si kategori e cila konsiderohet më e rrezikuar në shoqëri.

Për më tepër ushtrimi i të drejtave sociale për Personat me Aftësi të Kufizuar do të ndikon drejtpërdrejt në reduktimin e varfërisë. Në këtë kontekst dhe mbi këtë parim është hartuar edhe objektiva strategjike.

Pjesa e dytë e objektivës strategjike siguron të drejtën e personave me aftësi të kufizuar për të punuar në baza të barabarta me të tjerët. Me këtë të drejtë Personave me Aftësi të Kufizuar iu mundësohet zhvillimi i jetesës duke bërë punë të zgjedhur lirishëm apo të pranuar në tregun e punës, dhe ambjentin e punës që është i hapur dhe i arritshem nga personat me aftësi të kufizuar.

Aktualisht, punësimi i Personave me Aftësi të Kufizuar në vend është shumë i ulët, në këtë drejtim është tejet i nevojshëm hartimi dhe fuqizimi i politikave për rritjen e punësimit të Personave me Aftësi të Kufizuar, në përputhje me potencialin e tyre fizik e intelektual. Andaj me këtë objektiv synohet që punësimi i Personave me Aftësi të Kufizuara në Republikën e Kosovës të prioritizohet si një ndër elementet kyçe për përfshirjen sociale dhe pavarësinë ekonomike të të gjithë PAK në moshë pune.

Objektiva Strategjike 3: Krijimi i kushteve për gjithë përfshirjen në arsim dhe për mbështetjen profesionale të personave me aftësi të kufizuara

E drejta për edukim është e drejtë elementare e çdo njeriu. Që kjo e drejtë të realizohet pa diskriminim dhe në bazë të mundësive të barabarta, shteti duhet të sigurojnë një sistem edukimi gjithë përfshirës në të gjitha nivelet dhe për të mësuarit gjatë gjithë jetës.

Sipas Konventës së Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara për të realizuar këtë të drejtë, shteti duhet të sigurojnë se personat me aftësi të kufizuar nuk janë përjashtuar nga sistemi i edukimit të përgjithshëm për shkak të aftësisë së kufizuar, dhe se fëmijët me aftësi të kufizuar nuk janë përjashtuar nga arsimimi pa pagesë dhe i detyruar fillor, ose arsimi i mesëm. Është obligim shtetërorë që personave me aftësi të kufizuar të ju mundësoj aftësimin për zhvillim të poltencialit të tyre për të lehtësuar pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe të barabartë në edukim.

Duke ditur obligimet e njohura ndërkombëtarisht tanimë Republika e Kosovës ka filluar të marrë masat e duhura që mundësojnë jetësimin e këtyre kritereve, filluar me mësimin sipas planit individual të arsimit (PIA), identifikimin dhe edukimin e hershëm të fëmijëve me aftësi të kufizuara, arsimin profesional, të mësuarit gjatë gjithë jetës, trajnime adekuate dhe mbështetjen për profesionistët që punojnë në të gjitha nivelet e arsimit me nxënësit me Aftësi të Kufizuar.

Me zbatimin e kësaj objektive strategjike Republika e Kosovës do të përmbushë të gjitha nevojat e Personave me Aftësi të Kufizuar për një edukim adekuat.

Objektiva Strategjike 4: Krijimi i infrstrukturës ligjore për respektimin dhe përmbushjen e të drejtave të Personave me Aftësi të Kufizuara

Republika e Kosovës ka qenë në vazhdimësi e fokusuar në kompletimin e legjislacionit vendor në mbrojtjen dhe garantimin e të drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara në baza të barabarat me të gjithë qytetarët, megjithatë mbetet akoma për të përmbushur.

Veprimet të cilat duhen të ndërrmiren në përmbushjen e kësaj objektive strategjike janë si vijon: promovimi, vetëdijësimi dhe pranimi i të drejtave të PAK, rishikimi i legjislacionit nga prespektiva e të drejtave të njeriut, sigurimi që legjislacioni është në përputhshmëri me detyrimet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut, etj.

Për më tepër kërkohet edhe qasje e barabartë në organet e drejtësisë për PAK, procedurat ligjore të përshtatshme me qëllim që të lehtësohet roli i tyre efektiv si pjesëmarrës direkt dhe jo-direkt apo dhe si dëshmitarë, në të gjitha procedurat ligjore.

Si rrjedhojë, mbi bazën e parimit të mos-diskriminimit është paraparë kjo objektivë strategjike.

Objektiva Strategjike 5: Krijimi i kushteve të barabarta në qasje, informim, komunikim, pjesmarrje si dhe krimimin e një sistemi të unifikuar të të dhënave për Personat me Aftësi të Kufizuar

Kjo objektive ka për qëllim që Personave me Aftësi të Kufizuara të ju mundësohet qasje, në bazë të barabartë me të tjerët, në ambientin fizik, transport, informatë dhe teknologji e sisteme informative, dhe në lehtësira dhe shërbime të tjera.

Dhe e gjithë kjo duke pasur parasysh se në vendin tonë ekzistojnë pengesa të mëdha në të gjitha këto fusha të cilat i pengojnë personat me aftësi të kufizuara të gëzojnë mundësitë e barabarta me qytetarët e tjerë. Të tilla janë: barrierat strukturore në objektet e ndërtuara, mungesa në planifikim urbanistik, enterierët e planifikuar gabimisht, ueb-sajtet që nuk plotësojnë standardet e qasshmërisë, mungesa e programeve me titra, mungesa e programeve të mjaftueshme në gjuhën e shenjave dhe me audio-përshkrim, mungesa e dokumenteve dhe librave në audio-format apo shkrimin brailë, apo në formatin për lexim të lehtë, etj. Qasja është parakusht për pjesëmarrje në shoqëri dhe në ekonomi.

Për më tepër Personat me Aftësi të Kufizuar kanë të drejtë të plotë që të jenë pjesë e jetës politike, publike, kutlurore dhe sportive mbi baza të barabartë me të tjerët, drejtpërdrejt apo nëpërmjet përfaqësuesve të zgjedhur, përfshirë dhe të drejtën dhe mundësinë për të votuar dhe për tu zgjedhur. Gjithashtu pjesëmarrjen në organizatat jo-qeveritar dhe shoqatat që kanë të bëjnë me jetën publike dhe politike në vend si dhe krijimin apo pjesëmarrjen në organizata për personat me aftësi të kufizuar për të përfaqësuar personat me aftësi të kufizuar në nivele ndërkombëtare, kombëtare, rajonale dhe lokale.

Personat me Aftësi të Kufizuara duhet të gëzojnë qasje në vendet për performancë apo shërbime kuturore, të tilla si teatrot, muzeumet, kinematë, bibliotekat dhe shërbimet për turistët, të kenë mundësinë për të zhvilluar dhe përdorur potencialin e tyre kreativ, artistik, dhe intelektual, jo vetëm për të mirën e tyre, por gjithashtu për pasurimin e shoqërisë. Apo të jenë pjesë e jetës politike, publike, kutlurore dhe sportive mbi baza të barabartë me të tjerët,

drejtpërdrejt apo nëpërmjet përfaqësuesve të zgjedhur, përfshirë dhe të drejtën dhe mundësinë për të votuar dhe për tu zgjedhur.

Dhe tani për të qenë e realizueshme kjo objektive për personat me aftësi të kufizuar që të jetojnë në mënyrë të pavarur dhe të marrin pjesë plotësisht në të gjitha aspektet e jetës, shteti duhet të marr masat e duhura për të siguruar qasje në baza të barabarta me të tjerët, në ambjentet fizike, transport, informacion dhe komunikim, përfshirë dhe teknologjitë dhe sistemet e informacionit dhe komunikimit. Këto masa, të cilat duhet të përfshijnë ndër të tjera: ndërtesa, rrugë, transport në ambjente të brendshme apo të jashtme, përfshirë shkollat si dhe strehimin apo vendet (ambientet) e punës.

Statistikat

Mungesa e të dhënave statistikore është një nga sfidat dhe pengesat më të mëdha në hartimin dhe zbatimin e politikave efektive në favor të Personave me Aftësi të Kufizuar në vendin tonë.

Me qëllim të planifikimit të mirëfilltë të strategjive, politikave, shërbimeve dhe shpërndarjes së resurseve është qenësore ekzistimi i të dhënave dhe hulumtimeve mbi numrin e personave me aftësi të kufizuara, llojet dhe natyrën e aftësive të kufizuara, nevojat dhe gjendjen e tyre ekonomiko-sociale e shëndetësore.

Tani nga regjistrimi i fundit neve kemi statistika zyrtare për çështjen e Aftësisë së Kufizuar mirëpo edhe kjo e dhënë duhet të thellohet dhe analizohet më tutje sepse në këtë fazë nuk është e mjaftueshme. Ndërsa sa i përket hulumtimeve të realizuara ad-hoc për çështje të caktuara, ato kanë ndihmuar institucionet relevante kanë ngritur problematika mirëpo asnjëherë nuk kanë qenë të koordinuara në të gjithë vendin dhe të cilat do të jepnin një analizë dhe pasqyrë reale në nivel kombëtar.

Andaj objektiva strategjike fuqishëm ngrit nevojën e një angazhimi më të fort të institucioneve përgjegjëse në mënyrë që të pasqyrojnë sa më mirë pengesat dhe sfidat që ky komunitet hasin në ushtrimin e të drejtave të tyre. Gjithsesi pjesë e rëndësishme e statistikave do të jetë monitorimi i situatës në vazhdimësi si dhe plotësimi i saj me punë të shumta kërkimore të cilat duhet të jenë sa më të zgjeruara duke përfshirë të gjitha fushat e veprimit të këtij dokumenti si dhe të koordinuara në të gjitha nivelet për të promovuar dhe siguruar zbatimin efektiv të kësaj objektive strategjike.

12. MEKANIZMAT PËR MONITORIM, RAPORTIM DHE ZBATIM

Monitorimi dhe raportimi kundrejt Strategjisë është jetike për të siguruar se jeta e Personave me Aftësi të Kufizuara është vërtet duke u përmirësuar. Monitorimi dhe raportimi gjithmonë do të shkojnë paralelisht dhe do ti përgjigjen të arriturave dhe sfidave të Planeve që do të hartohen për zbatimin e Strategjisë.

Përgjegjësia për hartimin e Planeve të Veprimit i takon të gjitha institucioneve në nivel qendror dhe lokal të cilat kanë marr pjesë në hartimin e Strategjisë në bashkëpunim me shoqërinë civile.

Në këtë mënyrë në përputhje me të gjitha objektivat strategjike të çdo fushe të veprimit të Strategjisë Kombëtare për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara 2012-2023, Planet e Veprimit trevjeçare do të reflektojnë dhe përcaktojnë masat specifike dhe konkrete për secilin institucion së bashku me indikatorët resurset financiare dhe afatet kohore të zbatimit.

Mekanizmi monitorues dhe raportues:

Këshilli Nacional për Aftësinë e Kufizuar

Këshillit Nacional mbi Aftësinë e Kufizuar është themeluar të punoj për krijimin e mundësive të barabarta, pjesëmarrjen e plotë dhe integrimin social të personave me aftësi të kufizuar, të siguroj që nevojat dhe interesat e personave me aftësi të kufizuar të merren gjithmonë parasysh kur Qeveria sjell vendime për diçka që ndikon në gjendjen e personave me aftësi të kufizuar.

Si rrjedhojë Këshilli Nacional mbi Aftësinë e Kufizuar përcjellë, monitoron dhe shqyrton kushtet e jetesës së personave me aftësi të kufizuar, si dhe rrjedhimisht këshillon Qeverinë dhe institucionet përgjegjëse në të gjitha çështjet që kanë të bëjnë me një kualitet jetësor më të mirë për personat me aftësi të kufizuar. Dhe si përfundim e gjithë puna e këtij mekanizmi do të jetë në përputhje dhe përmbushjen e objektivave strategjike të këtij dokumenti.

Komisioni për Monitorimin Raportimin dhe Vlerësimin e Strategjisë Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar

Komisioni si një mekanizmi monitorues do të rimandatohet nga Zyra e Kryeministrit për periudhën 2013 -2023, me përbërjen dhe fushëveprimin e njëjtë me Komisionin paraprak i cili në përbërjen e tij ka të gjithë përfaqësuesit e ministrive kryesore përgjegjëse për zbatimin e Strategjisë dhe Planit të veprimit si dhe përfaqësuesit e organizatave që punojnë për të drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar.

Ky mekanizëm koordinues udhëhiqet nga Zyra e Kryeministrit/Zyra për Qeverisje të Mirë, mban takime të rregullta me qëllim të monitorimit të gjithë procesit të zbatimit të Strategjisë dhe Planeve të Veprimit që do të dalin nga ky dokument.

Raportimi: në fazën e raportimit obligohen të gjitha institucionet përgjegjëse (ministritë, komunat agjencionet si dhe institucionet e tjera relevante në vend) që në baza gjashtë mujore ti

raportojnë Zyrës për Qeverisje të Mirë/ Zyrës së Kryeministrit për përparimin dhe barrierat e hasura në implementimin e Planit të Veprimit për zbatimin e Strategjisë për të drejtat e PAK.

Zyra për Qeverisje të Mirë/Zyra e Kryeministrit me këtë obligohet që në baza vjetore të publikoj raportin mbi gjendjen e paraqitur.

Zbatimi: Të gjitha institucionet e vendit mbajnë përgjegjësi për zbatimin e Strategjisë si në nivel qendror ashtu edhe atë lokal, dhe në veçanti ato janë përgjegjëse për zbatimin e Planeve të Veprimit të cilat dalin nga kjo Strategji dhe janë të përbëra nga veprimet specifike të përcaktuara në secilën fushë të veprimit.

Institucionet përveç që kanë përgjegjësi ti bashkërendisin të gjitha veprimet specifike që dalin nga objektivat strategjike të këtij dokumenti ato duhet gjithashtu të vlerësojnë dhe sigurojnë që të gjitha programet dhe planet sektoriale në kuadër të institucionit të jenë në linjë me këto objektiva.

Nga ky vlerësim do të arrijmë të kemi të kalkuluar edhe resurset financiare të cilat do ti kemi në dispozicion për zbatimin e Strategjisë. Në këtë kontekst gjithmonë e kemi parasysh mundësin e bashkëpunimit me Organizata të ndryshme ndërkombëtare dhe vendore të cilat veprojnë në Republikën e Kosovës dhe janë akterë të besueshëm që synojnë gjithashtu zbatimin e Strategjisë Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar 2013-2023.

Gjithsesi në fund duhet cekur se Strategji Nacionale për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara është e hartuar për një periudhë dhjet vjeçare mirëpo, gjatë zbatimit sipas vlerësimeve dhe rekomandimeve mbi fakte, gjithmonë mund të shihet mundësia që të rishqyrtohet dhe përmirësohet duke marrë parasysh nevojat,rrethanat dhe zhvillimet aktuale në Kosovë.

13. DOKUMENTET E REFERUARA

1. Kushtetutat e Republikës së Kosovës
2. Plani Nacional për Personat me Aftësi të Kufizuar në Republikën e Kosovës (2009-2011)
3. Strategjia Evropiane për Aftësinë e Kufizuar (2010-2020)
4. Strategjia Nacionale për Aftësinë e Kufizuar (2010-2020)
5. Strategjia për gjithëpërfshirjen e fëmijëve me nevoja te veçanta në arsimin parauniversitar (2010 -2015)
6. Plani zhvillimor Strategjik i ASK-së (2009-2013)
7. Strategjia Kombëtare për Mundësi të Barabarta për Personat me Aftësi të Kufizuara në Republikën e Kroacisë (2007-2017)
8. Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar
9. Konventa Ndërkombëtar për të Drejtat e Njeriut
10. Konventa Ndërkombëtar për të Drejtat e Fëmijës
11. Strategjia e Unionit Evropian për Personat me Aftësi të Kufizuar 2010-2020
12. Plani i Veprimit për të promovuar të drejtat dhe pjesëmarrjen e plotë në shoqëri të Personave me Aftësi të Kufizuar : Përmirësimi i cilësisë së jetës së Personave me Aftësi të Kufizuar në Evropë 2006-2015
13. Karta e të Drejtave Themelore të Unionit Evropian
14. Rekomandimet e Këshillit[2] (4 qershor 1998) Karta e parkimit për personat me aftësi të kufizuar 98/376/EC;
15. Rezoluta e Këshillit (17 qershor 1999) mbi mundësitë e barabarta të punësimit për personat me aftësi të kufizuar (1999 / C 186/02);
16. Rezoluta e Këshillit (15 korrik 2003) mbi promovimin e punësimit dhe integrimit social e personave me aftësi të kufizuar (2003 / C 175/01);
17. Rezoluta e Këshillit (5 maj 2003) për mundësi të barabarta për nxënësit dhe studentët me aftësi të kufizuara në arsim dhe trajnim (2003 / C 134/04);
18. Rezoluta e Këshillit (6 maj 2003) mbi qasshmërinë në infrastrukturën kulturore dhe aktivitetet kulturore të Personave me aftësi të kufizuara etj.
19. Plani individual i arsimit PIA dhe Udhëzuesi për zbatimin e PIA- Pilotimi
20. Drejtësia e mohuar: Gjendja e arsimimit të fëmijëve me nevoja të veçanta në Kosovën e pasluftës-UNICEF
21. Përshtatja e Objekteve Publike për Personat me Aftësi të Kufizuar -2005- Finnish-OHCHR-Human Rights Support Programme –Kosova
22. Ligji për Qasje në Dokumente Publike nr. 03/L-215
23. Ligji kundër diskriminimit nr. 2004/3
24. Tom Shakespeare, "Disability Rights and Wrongs"
25. Michael Oliver "Understanding Disability"
26. Udhëzimi Administrativ për Kushtet Teknike të Objekteve Ndërtimore për Qasjen e Personave me Aftësi të Kufizuar 33/2007
27. Korniza e kurrikulit të Kosovës
28. Strategjia sektoriale e arsimit

[2] *Këshilli i Unionit Evropian*

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria –Vlada-Government
Zyra e Kryeministrit-Ured Premijera-Office of the Prime Minister
Zyra për Qeverisje të Mirë/Kancelarija za Dobro Upravljanje/Office on Good Governance

NACIONALNA STRATEGIJA ZA PRAVA OSOBA SA OGRANIČENIM SPOSOBNOSTIMA U REPUBLICI KOSOVO (2013 - 2023)

Prishtina 2013

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

ZYRA E KRYEMINISTRIT/URED PREMIJERA/OFFICE OF THE PRIME MINISTER

ZYRA PËR QEVERISJE TË MIRË / KANCELARJA ZA DOBRO UPRAVLJANJE / OFFICE FOR GOOD GOVERNANCE

NACIONALNA STRATEGIJA ZA PRAVA OSOBA SA OGRANIČENIM SPOSOBNOSTIMA U REPUBLICI KOSOVO

2013-2023

Prishtina, 2013

Sadržaj

1. SPISAK KRATICA I AKRONIMA 4
2. REČI ZAHVALE 5
3. ZAŠTO JE VAŽNA NACIONALNA STRATEGIJA ZA PRAVA OSOBA SA OGRANIČENIM SPOSOBNOSTIMA U REPUBLICI KOSOVO 2013-2023 6
4. IZVRŠNI REZIME 7
5. UVOD 8
6. VIZIJA I MISIJA 9
7. METODOLOGIJA 11
8. POSTOJEĆE STANJE 12
9. NACIONALNO ZAKONODAVSTVO: 13
10. STRATEŠKI CILJEVI 14
11. REALIZACIJA STRATEŠKIH CILJEVA 15

Strateški Cilj 1: Poboljšanje pružanja zdravstvenih usluga za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima. 15

Strateški Cilj 2: Funkcionalan i smisleni sistem za zaštitu i socijalnu sigurnost, kao i davanja jednakih moguc´nosti za zaposlenje osoba sa ograničenim sposobnostima. 15

Strateški Cilj 3: Stvaranje uslova za sveobuhvatno uključivanje i profesionalnu podršku za decu sa ograničenim sposobnostima. 16

Strateški Cilj 4: Stvaranje pravne infrastrukture za poštovanje i ispunjavanje prava osoba sa ograničenim sposobnostima 16

Strateški Cilj 5: Stvaranje jednakih uslova za pristup, informacije, komunikacije i učešc´e u stvaranju ili uspostavljanje jedinstvenog sistema podataka za osobe sa ograničenim sposobnostima. 17

12. MEHANIZMI ZA NADGLEDANJE, IZVEŠTAVANJE I IMPLEMENTACIJU 19
13. REFERENTNA DOKUMENTA 21

1. SPISAK KRATICA I AKRONIMA

ASK- Agencija za Statistike Kosova

JIE - Jugoistočna Evropa

OOO- Opštinsko Odeljenje za Obrazovanje

GDRS/MSP- Generalni Direktorat za Razvoj i Saradnju Ministarstva Spoljnih Poslova Italije

MONT- Ministarstvo za Obrazovanje, Nauku i Tehnologiju

MUP- Ministarstvo Unutrašnjih Poslova

MRSZ- Ministarstvo Rada i Socijalne Zaštite

MSP- Ministarstva Spoljnih Poslova

MKOS- Ministarstvo Kulture, Omladine i Sporta

MZ- Ministarstvo Zdravstva

MI- Ministarstvo Infrastrukture

MTI- Ministarstvo za Trgovinu i Industriju

MZ- Ministarstvo Zdravstva

MER - Ministarstvo Ekonomskog Razvoja

MŽSPP- Ministarstvo Životne Sredine i Prostornog Planiranja

MPRR- Ministarstvo Poljoprivrede i Ruralnog Razvoja

MJU- Ministarstvo Javne Uprave

MALS- Ministarstvo Administracije Lokalne Samouprave

MP- Ministarstvo Pravde

MDi- Ministarstvo Dijaspore

MF- Ministarstvo za Finansije

NAPOOS- Nacionalni Akcioni Plan za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima 2009-2011

OOS- Osobe sa Ograničenim Sposobnostima

IPO - Individualni Pan Obrazovanja

SOT- Srednjoročni Okvir Troškova

JLJP- Jedinice za Ljudska Prava

KPOOS- Konvencija o Pravima Osoba sa Ograničenim sposobnostima , Ujedinjene Nacije

EK- Evropska Komisija

NVO- Nevladina Organizacija

SZO- Svetska Zdravstvena Organizacija

OOOS- Organizacije Osoba sa Ograničenim Sposobnostima

UDLJP- Univerzalna Deklaracija o Ljudskim Pravima

SRPUO- Strategija za Razvoj Preduniverzitetskog Obrazovanja 2007-2017

MSKO- Međunarodni Standard za Kvalifikaciju Obrazovanja

UP/KDU- Ured Premijera/Kancelarija za Dobro Upravljanje, Ljudska Prava , Jednake Moguc´nosti i Nediskriminaciju

Vlada Republike Kosovo predstavlja Nacionalnu **Strategiju o Pravima Osoba sa Ograničenim Sposobnostima 2013-2022**, dokument koji pruža smernice za promociju, zaštitu i osposobljavanje za dalje promovisanje prava Osoba sa Ograničenim Sposobnostima kao respektabilnim građanima sa jednakim pravima u zemlji .

2. REČI ZAHVALE

Nacrt Nacionalone Strategije za Prava Osoba sa Ograničenim Sposobnostima, bio je zajednički poduhvat Vladinih Institucija Republike Kosovo, i jednog širokog spektra lokalnih i stranih partnera pod vođstvom i koordinacijom Kancelarije za Dobro Upravljanje - Kancelarija Premijera.

Kancelarije za Dobro Upravljanje/Kancelarija Premijera izražava duboku zahvalnost za blisku saradnju i pomoć od strane zvaničnika centralnih i lokalnih institucija vlasti .

Vlada Republike Kosovo se zahvaljuje za njihove sugestije i preporuke predstavnicima civilnog društva, stručnjacima na polju ljudskih prava, nevladinim organizacijama i institucijama koja predstavljaju interese osoba sa ograničenim sposobnostima.

U stvaranju nacrta Strategije, poseban doprinos su dali razne domaće i inostrane organizacije koje predstavljaju interese Osoba sa Ograničenim Sposobnostima na Kosovu. Ovom prilikom zahvaljujemo se svim međunarodnim organizacijama, a posebno zahvaljujemo Italian Cooperation Development, Generalni Direktorat za razvoj i saradnju Ministarstva Inostranih Poslova Italije, i Ambasadu Italije u Republici Kosovo, za pružanje stalne podrške u realizaciji projekata institucija Republike Kosova čija je namera puna zaštita i poštovanje prava osoba sa ograničenim sposobnostima.

3. ZAŠTO JE VAŽNA NACIONALNA STRATEGIJA ZA PRAVA OSOBA SA OGRANIČENIM SPOSOBNOSTIMA U REPUBLICI KOSOVO 2013-2023

Nacionalna strategija o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima 2013-2023 ima za cilj da pruži stabilan okvir akcija namenjenih za rešavanje izazova i barijera i da promoviše inkluzivno društvo.

Strategija c´e definisati viziju koja c´e biti potkrepljena konkretnim akcijama i dostižnim rezultatima.

Strategija c´e služiti procesu koordinacije i integracije svih relevantnih politika i inicijativa u oblasti ograničene sposobnosti

I na samom kraju, ali ne i najmanje važno, strategija c´e biti važan mehanizam kako bi se osiguralo da su principi koji su sadržani u Konvenciji Ujedinjenih Nacija o Pravima Osoba sa Ograničenim Sposobnostima uključene u politike i programe koje utiču na poboljšanje kvaliteta života osoba sa ograničenim sposobnostima u Republici Kosovo.

4. IZVRŠNI REZIME

Član 1
CILJ

Svrha ove Konvencije je unaprjeđenje, zaštita i osiguravanje punog i ravnopravnog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda osoba s ograničenim sposobnostima, i unaprjeđivanje poštivanja njihovog urođenog dostojanstva.

Osobe s ograničenim sposobnostima uključujući osobe sa dugotrajnim fizičkim, mentalnim, intelektualnim ili osjetilnim oštećenjima, koje u interakciji s različitim barijerama mogu ometati njihovo puno i djelotvorno sudjelovanje u društvu ravnopravno s ostalim članovima tog društva.

Kovencija za Prava Osoba sa Ograničenim sposobnostima
Ujedinjenih Nacija

Vlada Republike Kosovo predstavlja Nacionalnu **Strategiju o Pravima Osoba sa Ograničenim Sposobnostima 2013-2023**, dokument koji pruža smernice za promociju, zaštitu i osposobljavanje za dalje promovisanje prava Osoba sa Ograničenim Sposobnostima kao respektabilnim građanima sa jednakim pravima u zemlji . Definicija invalidnosti u svim državnim dokumentima c´e biti u skladu sa definicijom datom gore .

Strategija je važan dokumenat u okviru pokušaja Vlade Republike Kosova, koji će poslužiti kao katalizator u stvaranju efikasnijih, stabilnih i koordiniranih politika u oblasti prava Osoba sa Ograničenim Sposobnostima.

Kroz ovaj strateški dokument, čiji je cilj poboljšanje trenutnog stanja u sledećim oblastima: Zdravstvo; Socijalna Zaštita; Zapošljavanje; Obrazovanje; Lokalna Samouprava; Zakonska Zaštita; Učestvovanje, Informiranost Komunikacija, Pristup i Statistika. U cilju poboljšanja trenutnog stanja u odabranim prioritetnim oblastima Strategije definisani su strateški ciljevi koji c´e biti detaljno navedeni i precizirani konkretnim akcijama, merljivim, specifičnim, dostižnim i realnim pokazateljima. Institucije odgovorne za sprovođenje svake aktivnosti c´e imati određene vremenske rokove i budžetske linije za pokrivanje aktivnosti navedenim u Akcionom planu za sprovođenje strategije

Štaviše, strategija c´e poslužiti kao vodič za institucije Republike Kosova da rade u okviru načela nediskriminacije, uz poštovanje urođenog dostojanstva, individualne autonomije uključujuc´i i slobodu da preuzmu svoje sopstvene odluke i samostalnost ljudi , poboljšanje kvaliteta života i blagostanja, puno i efikasno učešc´e i uključivanje u društvo. Prihvatanje osoba sa ograničenim sposobnostima kao društvene vrednosti, dela ljudske raznovrsnosti i humanosti, i jednake moguc´nosti, ravnopravnosti muškaraca i žena, uvažavanje razvojnih kapaciteta dece sa ograničenim sposobnostima i poštovanje prava dece sa ograničenim sposobnostima na očuvanje svog identiteta, koji su ujedno osnovni principi Konvencije o Pravima OOS.

U tom smislu, poseban akcenat je dat saradnji sa organizacijama Osoba sa Ograničenim sposobnostima kao deo partnerstva između institucija Republike Kosova, i civilnog društva koji su doprineli izradi ovog dokumenta i nastavljaju biti jedan od najvažnijih promotera u svim aspektima samih osoba sa ograničenim sposobnostima širom zemlje.

Ovo još jednom potvrđuje da je Republika Kosovo, kreiranje politika za osobe sa ograničenim sposobnostima zasnovala na međunarodnim standardima, uključujuć´i i osnovne principe ljudskih prava kao što su princip nediskriminacije i zaštite.

5. UVOD

Sadašnje stanje Osoba sa Ograničenim Sposobnostima, ne garantuje tim osobama uživanje prava i osnovnih sloboda na ravnopravnoj osnovi sa drugima. Zato, samo društvo je odgovorno za obezbeđivanje ovih prava koje se postižu samo uklanjanjem svih prepreka i barijera koje stvaraju poteškoće u pogledu principa nediskriminacije osoba sa ograničenim sposobnostima.

Na osnovu ove činjenice, ceo međunarodni spektar je preduzeo odgovarajuće korake u pravcu implementacije ovog prava, konvencijama, standardima, zakonom, uredbama itd, koje obevezuju države da ih prihvate i dopunjavaju. Štaviše, ovaj sadašnji okvir koji štiti prava Osoba sa Ograničenim Sposobnostima, je promenio nacionalne politike zemalja, stavljajući pitanje prava Osoba sa Ograničenim Sposobnostima, kao pitanje Ljudskih Prava, dostignuće koje ne može niko poreći.

Međutim, ove politike, nisu uvek urodile plodom, i ovo društvo je pravilno reagovalo naspram ove kategorije, i da bi se dostigao odgovarajući nivo, ostaje još mnogo da se uradi.

U tom kontekstu, naglašavamo da novonastala država Republike Kosova, odnosno njene institucije imaju mnogo posla i truda da to učine, pozivajuć´i se na najviši pravni akt, svoj Ustav i Konvenciji o Pravima Osoba sa Ograničenim sposobnostima Ujedinjenih Nacija, kao viši međunarodni instrument zaštite i poštovanja prava osoba sa ograničenim sposobnostima, Republika Kosovo predstavlja **Nacionalnu strategiju o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima 2013-2023.**

Ovim korakom, ona je izrazila spremnost i političku volju da preuzme i poštuje međunarodne obaveze koje garantuju realizaciju svih osnovnih ljudskih prava, koja su univerzalna i neotuđiva za sve njene građane u zemlji, i da takođe izveštava međunarodne mehanizme za primenu ovih dokumenata i politika.

Zato Nacionalna Strategija o Pravima Osoba sa Ograničenim sposobnostima 2013-2023 je izrađena u skladu sa principima proklamovanim u Povelji Ujedinjenih Nacija, Univerzalna Deklaracija o Ljudskim Pravima i Međunarodnim Paktovima o Ljudskim Pravima, koji priznaju urođeno dostojanstvo i jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske porodice kao temelj slobode , pravde i mira u svetu .

Strategija c´e biti jedinstvena i izvršna, jer u njenom okviru je izvršeno realno i objektivno planiranje za primenjivanje u praksi.

Ovaj strateški dokument c´e doprinijeti procesu usklađivanja svih politika delovanja u odbranu prava osoba sa ograničenim sposobnostima, sa ostvarenim standardima na globalnom nivou, sa tendencijom da se pokuša da otvori i da sve sfera života budu pristupačne za osobe sa ograničenim sposobnostima u našoj zemlji .

6. VIZIJA I MISIJA

VIZIJA

Inkluzivno društvo u kome osobe sa ograničenim sposobnostima ostvare svoj puni potencijal i žive dostojan život kao ravnopravni građani.

MISIJA

Da odredi dugoročne strateške ciljeve i prioritete, kako bi se poboljšao kvalitet života i dobrobit osoba sa ograničenim sposobnostima na Kosovu i ispunjavanju državnih obaveza za sprovođenje i poštovanje međunarodnih konvencija o ljudskim pravima i prava osoba sa ograničenim sposobnostima .

PRINCIPI

Nacionalna strategija o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima 2013-2023 je sačinjena na osnovu poštovanja i garantovanja **osam opštih principa** Međunarodne Konvencije o Pravima Osoba sa Ograničenim sposobnostima i to:

- Poštovanje urođenog dostojanstva, individualne autonomije uključujuć i slobodu donošenja sopstvenih izbora i individualne nezavisnosti;
- Nediskriminacija;
- Učešć a i puno i delotvorno uključivanje u društvu;
- Poštovanje različitosti i prihvatanje osoba sa ograničenim sposobnostima kao deo ljudske raznovrsnosti i humanosti;
- Jednakost moguć nosti;
- Pristup;
- Jednakost polova;
- Uvažavanje razvojnih kapaciteta dece sa ograničenim sposobnostima i poštovanje prava dece sa ograničenim sposobnostima na očuvanje svog identiteta.

Javne politike Kosova ć e biti u skladu sa ovim principima, uključujuć i i politike za socijalnu uključenost i nediskriminaciju.

Politike i prakse razvijene od strane vlasti koje proističu iz ove strategije, uključujuć´i i opšte oblasti, ć´e odraziti i ojačati sledeć´e pristupe:

- **Uključivanje osoba sa ograničenim sposobnostima** - perspektive osoba sa ograničenim sposobnostima su ključni za razvoj, finansiranje, implementaciju i evaluaciju politika, programa i usluga koje se odnose na njih, uz odgovarajuć´u podršku i prilagođavanje za učešć´e .
- **Angažovanje zajednice** - angažovanje šire društvene zajednice je potrebno da se uklone barijere i da se promoviše uključivanje osoba sa ograničenim sposobnostima u životu njihovih zajednica.
- **Univerzalni pristup** - proizvodi, usluge, okruženja i zajednice su dostupni i upotrebljivi od strane svih osoba sa ograničenim sposobnostima u najveć´oj moguć´oj meri, bez potrebe za specijalne modifikacije.
- **Pristup prema životu** - uzima u obzir moguć´e potrebe i težnje osobe tokom celog života, sa posebnom pažnjom na ključne periode u životu i vremenima tranzicije.
- **Sa-osobom-u-centru** - politike, programi i usluge za osobe sa ograničenim sposobnostima su dizajnirani da zadovolje potrebe i želje svakog pojedinca.
- **Samostalan život** - pružanje usluga i opreme koje olakša najviši nivo samostalnosti i uživanje u životu koji odražava izbor osoba sa ograničenim sposobnostima.
- **Povezanost** - vladine institucije rade zajedno da bi obezbedile povezanost politika i programa.

7. METODOLOGIJA

Nacionalna Strategija o Pravima Osoba sa Ograničenim sposobnostima je rezultat bliske koordinacije i saradnje između Kancelarije Premijera/Kancelarije za Dobro Upravljanje i zajedničkog rada sa predstavnicima institucija na centralnom i lokalnom nivou, kao i predstavnicima civilnog društva i lokalnih međunarodnih agencija.

Preliminarne analize za izradu Nacionalne Strategije o Pravima Osoba sa Ograničenim sposobnostima pokrenuti su sa zajedničkim projektom između UP/KDU i Italijanske Saradnje - Ministarstvo Spoljnih Poslova Italije, koji su podržali ovu inicijativu i u tom cilju na početku su doveli u zemlju razne stručnjake iz različitih oblasti i specifičnih potreba osoba sa ograničenim sposobnostima, uključujuć´i i stručnjake iz sledeć´ih ustanova: Evropski Forum Osoba sa Ograničenim sposobnostima , Međunarodni Forum za Ljudska Prava, Centar za Međunarodne Klasifikacije Funkcionisanja u Udine, Italija itd. Mnogi stručnjaci tokom jednogodišnjeg perioda analizirali su postojeć´e stanje, i tako razmišljajuć´i o pružanju smernica i preporuka na nacrt strateškog dokumenta.

Po prijemu veoma važnog doprinosa i stručnosti, UP/KDU nastavio je proces prenošenjem svog predloga Kancelariji za Strateško Planiranje u okviru Ureda Premijera kako bi se osiguralo da strateški dokument tretira jedan ili više prioriteta Vlade i da je u skladu sa njima, i da nije u sukobu ili da ne preklapa postojeć´e ili predložene strategije drugih ministarstava.

U narednoj fazi procesa dobijeno je odobrenje Generalnih Sekretara u dotičnim Ministarstvima, za identifikaciju osoba za kontakt u svim odgovornim odeljenjima u relevantnim institucijama, sa organizovanjem posebnih sastanaka u odgovarajućim ministarstvima. U ovom pravcu je održano deset radnih sastanaka za svaku prioritetnu oblast sa odgovornim institucionalnim akterima. Takođe, održano je pet konsultativnih radionica koje su bile posvećene centralnom nivou, tri konsultativne radionice posvećene lokalnom nivou, jedna zajednička radionica centralnog i lokalnog nivoa, kao i jedna završna radionica sa svim akterima obuhvaćenih u ovom procesu.

Pored toga, tokom procesa nacrtavanja konsultovani su svi predstavnici vlade u centralnom i lokalnom nivou, civilnog društva, posebno je uzet u obzir uloga Organizacija za Osobe sa Ograničenim sposobnostima kao izvor znanja i nadležnih partnera u strateškim politikama kao i što boljoj informisanosti o potrebi za njeno sprovođenje.

Učesnici u ovim radionicama su bili odgovorni predstavnici vladinih institucija centralnog i lokalnog nivoa, civilnog društva, nevladinih organizacija i lokalnih i međunarodnih agencija koje rade na Pravima Osoba sa Ograničenim Sposobnostima. Glavni cilj ovih radionica je bio stvaranje prostora za diskusije i da se dogovorimo o ciljevima i aktivnostima koje bi ntrebalo da se obuhvate u ovom dokumentu, takođe i za pokazatelje za što uspešnije prikupljanje postojećih podataka. Ovaj proces bi trebalo da olakša delatnost institucija u nadgledanju primene ciljeva koji proizilaze iz Strategije za prava osoba sa ograničenim sposobnostima u Republici Kosovo.

Tokom rada u izradi i realizaciji radionica sa relevantnim akterima u koordinaciji sa KP-KDU dobili smo podršku od strane Italijanske Saradnje/ Italian Cooperation /Ministarstvo Inostranih Poslova Italije.

8. POSTOJEĆE STANJE

Oslanjajući se na poslednjim istraživanjima, smatra se da je 15% svetskog stanovništva, sa ograničenim sposobnostima. Studije pokazuju da u razvijenim društvima, pružanje društvene podrške se smatra kao veoma značajan aspekt uloge države, i koristi od te brige su deo prva pojedinaca. Ovaj pristup, koji sa druge strane pruža uspeh ili neuspeh u brizi prema osobama sa ograničenim sposobnostima, iz mnogih razloga je ključni aspekat za dobrobit jednog društva.

U tom kontekstu, u aprilu 2009. godine Vlada Republike Kosovo je usvojila NAPOOS, najvažniji dokument koji je namenjen za nastavljanje povec´anja svesti institucija, civilnog društva i donatora, ali i korisnika, da postanu deo i da se uključe u integraciji Osoba sa Ograničenim sposobnostima u političkom, društvenom, ekonomskom i kulturnom životu.

U toku sprovođenja ovog dokumenta je objavljen i prvi izveštaj o sprovođenju NAPOOS[1] što odražava posvec´enost svih zainteresovanih strana u cilju socijalne inkluzije i poboljšanja života svih osoba sa ograničenim sposobnostima . Na taj način ostvaranjem niza značajnih rezultata, kao ispunjenje modernog zakonodavstva, u skladu sa standardima razvijenih zemalja, zakon koji garantuje zadovoljavajuc´i nivo ispunjavanja potreba ovih kategorija; upoznavanje sa vladinom odlukom o jeziku znakova kao neotuđivo pravo OOS; stvaranje odgovarajuc´ih okruženja za učenje dece sa posebnim potrebama; pružena pomoc´ putem socijalnih politika za OOS kao i porodica sa decom sa smetnjama u razvoju na osnovu važec´ih zakona; zaštita i podrška mnogih Udruženja koja predstavljaju OOS itd.

Pored toga, značajan napredak je postignut u omoguc´avanju pristupa uslugama za OOS, i u ovom delu možemo da izdvojimo neke primere iz različitih oblasti, kao što sledi :

i. Na primer, u predškolsko i osnovno obrazovanje procenat učenika sa smetnjama u razvoju se povec´ava brzo i stalno. Dok postojeći obrazovni sistem za učenike sa ograničenim sposobnostima, ide ka potpunom otvaranju ka redovnom obrazovanju, sa ciljem da đaci sa ograničenim obrazovnim sposobnostima, budu u što većem broju deo redovnih odeljenja i škola. Svakako, u skladu sa ovim aktivnostima, dosta je urađeno i u nacrtu osnovnih dokumenata koje osiguravaju sveobuhvatno obrazovanje na Kosovu.

ii. Očevidan napredak je učinjen u poboljšanju pristupa u uslugama u smeštaju za OOS, očevidnih u oblasti socijalne zaštite od strane MRSZ. Trenutno se na Kosovu pružaju usluge u zajednici, pomoću 9 kuća koje su doprinele da proces de-institucionalizacije vrši značajne korake napred tako da u posebnoj Instituciji u Štimlju ostanu još samo 58 OOS.

I sada, budući svesni da, zajedno sa postignutim napretkom u pravcu ispunjavanja potreba ove kategorije ljudi, koji su postignuti putem implementacije NAPOOS, postoje još obaveza i pitanja, da se ispunjavaju.

Prema tome, da bi se ojačali naši napori ka boljem sprovođenju prava osoba sa ograničenim sposobnostima razvijena je Nacionalna Strategija o Pravima Osoba sa Ograničenim sposobnostima koja je namenjena da vodi napred procese i da osnaži osobe sa ograničenim

[1] www.humanrights-gov.net

sposobnostima. Da osobe sa ograničenim sposobnostima mogu da uživaju svoja prava u potpunosti, i imaju potpunu dobit u svim aspektima života, na jednakoj osnovi sa drugima.

Takođe,Nacionalna Strategija o Pravima Osoba sa Ograničenim sposobnostima 2012-2022 pratic´e se Akcionim Planom koji ima za cilj da podrži promociju i unapređenje kvaliteta života svih osoba sa ograničenim sposobnostima.

9. NACIONALNO ZAKONODAVSTVO:

Držec´i se načela i standardima ljudskih prava i posebno osoba sa ograničenim sposobnostima je jedan od osnovnih preduslova za vladavinu prava i demokratije.

Vlada Republike Kosova ostaje dosledna i maksimalno posvec´ena nacrtanju i stvorenju neophodne zakonske infrastrukture, politike, održivih programa i institucionalnih mehanizama za zaštitu i promovisanje tih prava, kako na centralnom tako i na lokalnom nivou vlasti.

U tom kontekstu, sažetak zakonodavstva za osobe sa ograničenim sposobnostima je podeljen u tri oblasti i to:

- Zakoni namenjeni posebno osobama sa ograničenim sposobnostima;
- Zakoni, koji sadrže odredbe u vezi sa osobama sa ograničenim sposobnostima;
- Administrativne smernice i propise za invalide;

Najvažniji zakoni namenjeni posebno za osobe sa ograničenim sposobnostima su:
- Zakon o Penziji za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima Br. 2003/23
- Zakon o Materijalnoj Podršci Porodica Dece sa Stalnim Ograničenim Sposobnostima, Br. 03/L-022.
- Zakon o Obuci, Podučavanju i Zapošljavanju Osoba sa Ograničenim Sposobnostima, Br. 03/L-019.
- Zakon o Slepima Br. 04/L-092

Zakoni koji sadrže relevantne provizije u vezi OOS su:
- Zakon o Zdravstvu Br. 04|L-125
- Zakon o Radu, Br. 03/L-212
- Zakon o Izgradnji Br. 2004/15
- Zakon Protiv Diskriminacije, Br. 2004/3
- Zakon o Šemi Socijalne Zaštite, Br. 2003/15
- Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju Br. 04/L-022.
- Zakon o Sportu Br. 04/L-075

Postoje još tri zakonska akta relevantna za OOS:
- Propis Br. 2000/66 o Benificijama Ratnih Invalida Kosova i Članova Porodica onih koji su Poginuli kao Žrtve Oružanog Sukoba na Kosovu;
- Administrativno Uputstvo za Tehničke Uslove Građevinskih Objekata za Pristup Osoba sa Ograničenim Sposobnostima, Br. 07/2007
- Administrativno Uputstvo za Procedure Aplikacije za Priznavanje Prava na Obuku, Podučavanje i Zapošljavanje Osoba sa Ograničenim Sposobnostima, Br. 03/2010

10. STRATEŠKI CILJEVI

Nacionalna Strategija o Pravima Osoba sa Ograničenim sposobnostima (2013-2023) c´e narediti sektorske politike, strategije i aktivnosti svih institucija i samog društva za sledec´u deceniju. Zbog toga ima za cilj da prenese namere Vlade Republike Kosova u oblasti ljudskih prava, nediskriminacije, jednakih moguc´nosti, građanskih prava i punog učešc´a osoba sa ograničenim sposobnostima u evropskom kontekstu invalidnosti tokom sledec´e deceniji .

Izbor prioritetnih oblasti Strategije je napravljen uzimajuc´i u obzir postojec´e nedostatke na zadovoljavanje osnovnih potreba lica sa ograničenim sposobnostima, kao što su neadekvatne zdravstvene usluge, nedostatak odgovarajuc´e sociajalnih šema za poboljšanje socijalnog blagostanja osoba sa ograničenim sposobnostima, nedostatak primene mehanizama za primenu zakona o zapošljavanju i obrazovanju osoba sa ograničenim sposobnostima, tiha diskriminacija osoba sa ograničenim sposobnostima na svim nivoima društva, nedovoljan i neadekvatan pristup u socijalnom, političkom i ekonomskom životu osoba sa ograničenim sposobnostima, nedostatak preciznih podataka o broju osoba sa ograničenim sposobnostima, životnoj situaciji i njihovim potrebama.

Strategija je organizovana u pet (5) oblasti koje obuhvataju sve glavne aspekte života osoba sa ograničenim sposobnostima, fokusirajuc´i se na sledec´e oblasti: Zdravstvo, socijalno Blagostanje i Zapošljavanje, Obrazovanje, Pravnog Zastupanja, Pristup (informisanje, komunikacija, participacija) statistike.

Ove oblasti su osnovane u pitanja koja su postavljena i naglašena kao problematična za osobe sa ograničenim sposobnostima svo vreme, gde zaista postoji slabost i neravnoteža koja direktno utiče na život ove zajednice .

Gore navedene oblasti su opisana u strateškim ciljevima koje c´e biti specifikovane konkretnim akcijama i konkretnim rokovima u okviru akcionih planova koji c´e konstantno pratiti ovaj dokument .

Za poboljšanje postojećeg stanja u odabranim prioritetnim oblastima iz Strategije, određeni su strateški ciljevi koji će se i dalje detaljno obrađivati i naznačiti konkretnim akcijama, sa određenim ciljevima, merljivim, specifičnim, dostižnim i stvarnim pokazateljima, uz pomoć odgovornih institucija za sprovođenje svakog cilja, sa vremenskim rokovima i budžetskim linijama u okviru akcionih planova.

Strateški Cilj 1: Poboljšanje pružanja zdravstvenih usluga za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima.

Strateški Cilj 2: Funkcionalan i smisleni sistem za zaštitu i socijalnu sigurnost, kao i davanja jednakih moguc´nosti za zaposlenje osoba sa ograničenim sposobnostima.

Strateški Cilj 3: Stvaranje uslova za sveobuhvatno uključivanje i profesionalnu podršku za decu sa ograničenim sposobnostima.

Strateški Cilj 4: Jednak pristup na pravnu zaštitu i pružanje usluga na lokalnom nivou za ispunjenje prava osoba sa ograničenim sposobnostima.

Strateški Cilj 5: Stvaranje jednakih uslova za pristup, informacije, komunikacije i učešć´e u stvaranju ili uspostavljanje jedinstvenog sistema podataka za osobe sa ograničenim sposobnostima.

11. REALIZACIJA STRATEŠKIH CILJEVA

Strateški Cilj 1: Poboljšanje pružanja zdravstvenih usluga za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima.

Vođena Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima, Republika Kosovo putem ove strategije ima za cilj da puno ostvarivanje prava osoba sa ograničenim sposobnostima da uživaju najviši moguć´i standard zdravlja bez diskriminacije po osnovu invaliditeta.

Za ostvarenje tog cilja je definisan strateški cilj, kroz koji akcioni planovi u okviru Strategije ć´e se fokusirati na koherentnoj politici za zbrinjavanje osoba sa ograničenim sposobnostima. Politiku koja pre svega cilja sprečavanje uzroka i posledica invalidnosti, rano otkrivanje i identifikaciju invalidnosti od prenatalnog doba, natalnog i u kasnijoj fazi.

Odgovarajuć´e zdravstvene usluge, pristupačne i dostupne, u primarnom, sekondarnom i tercijarnom nivou su od suštinske važnosti za izjednačavanje moguć´nosti za osobe sa ograničenim sposobnostima. Takve usluge treba da obuhvataju zdravstvene i medicinske usluge i negu u bolnicama, ambulantama ili kuć´i zasnovano u zajednicu, i specijalizovanu stručnu zdravstvenu pomoć´. Ukoliko ograničena sposobnost to omoguć´ava, određeni oblici pomoć´i pruženi u ambulantama ili kuć´i su u prednost u odnosu na bolničko usluge.

Ministarstvo zdravlja u okviru procesa zakonodavne reforme sa novim Zakonom o Zdravstvu Br . 04| L-125, i nakon usvajanja Zakona o Zdravstvenom Osiguranju i Zakona o Lekovima i Medicinske Opreme daje novu dimenziju zdravstvenoj nezi za osobe sa ograničenim sposobnostima. Promena zakonske osnove, posebno stvaranje Fonda za zdravstveno osiguranje u skoroj buduć´nosti, stvara jednu drugu realnost u oblasti finansiranja zdravstva, koji će uticati na poboljšanju nege za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima i ostarivanju ovog cilja tokom iduće godine.

Strateški Cilj 2: Funkcionalan i smisleni sistem za zaštitu i socijalnu sigurnost, kao i davanja jednakih moguć´nosti za zaposlenje osoba sa ograničenim sposobnostima.

Konvencija Ujedinjenih Nacija o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima jasno navodi obaveze država potpisnica da priznaju prava osoba sa ograničenim sposobnostima za adekvatan životni standard, uključujuć´i hranu, odeć´u, stanovanje, zapošljavanje i penziono osiguranje, koji na taj način predstavljaju jedan standard i međunarodnu obavezu.

Sa ovim principom strateški cilj naglašava da Socijalna Zaštita podržava sve osobe kojima je potrebna pomoć´ putem poboljšanja kvaliteta njihovog života. Ovo pravo i ova potreba su sigurno najviše izražene kod Osoba sa Ograničenim Sposobnostima, a posebno kod žena i starijih osoba sa ograničenim sposobnostima, kao kategorija koja se smatra kao najugroženija u društvu.

Štaviše, ostvarivanje socijalnog prava za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima, uticaće direktno na smanjenje siromaštva. U ovom kontekstu i na osnovu tog principa, su izrađeni sledeći strateški ciljevi:

Drugi deo strateškog cilja predviđa pravo osoba sa ograničenim sposobnostima na rad na osnovu jednakosti sa drugima. Sa ovim pravom, OOS se omogućava lakši život, radeći posao koji odaberu sami, ili primanjem u radnom tržištu i u radnom okruženju koje je otvoreno i dostupno osobama sa ograničenim sposobnostima.

Trenutno, zapošljavanje Osoba sa Ograničenim Sposobnostima u zemlji, je na niskom nivou i veoma je potrebno da se razvijaju i jačaju politike zapošljavanja Osoba sa Ograničenim Sposobnostima, u skladu sa njihovim fizičkim i intelektualnim potencijalom. Zato, sa tim ciljem se nastoji da zapošljavanje osoba sa ograničenim sposobnostima na Kosovu postane prioritet u Republici Kosovo, , kao jedan od ključnih elemenata za socijalnu obuhvaćenost i ekonomsku samostalnost za sve OOS radnog uzrasta.

Strateški Cilj 3: Stvaranje uslova za sveobuhvatno uključivanje i profesionalnu podršku za decu sa ograničenim sposobnostima.

Pravo na obrazovanje je osnovno pravo svakog čoveka. Da bi se ovo pravo ostvarilo bez diskriminacije i na podjednakoj osnovi, država treba osigurati podoban sistem sveobuhvatnog obrazovanja na svim nivoima i omogući učenje tokom čitavog života.

U skladu sa Konvencijom Ujedinjenih Nacija o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima da bi se ovo pravo ostvarilo, država bi trebalo da se osigura da Osobe sa Ograničenim Sposobnostima nisu izostavljene od sistema opšteg obrazovanja zbog njihove invalidnosti, i takođe da deca sa ograničenim sposobnostima, nisu izostavljena od besplatnog i obaveznog osnovnog ili srednjeg obrazovanja. Državna je obaveza da osobama sa ograničenim sposobnostima pruži obuku za razvoj njihovih potencijala da bi im olakšao njihovo potpuno i podjednako učešće u obrazovanju.

Znajući međunarodne priznate obaveze, Republika Kosovo je već počela da preuzima neophodne mere kao bi se omogućilo sprovođenje ovih kriterijuma, počevši sa učenjem po individualnom obrazovnom planu (IOP), ranom identifikacijom i obrazovanjem dece sa ograničenim sposobnostima, stručnim obrazovanjem, doživotnim učenjem, adekvatnom obukom, i podrškom za profesionalce koji rade na svim nivoima obrazovanja sa učenicima sa Ograničenim Sposobnostima.

Realizacijom ovog strateškog cilja, Republika Kosovo će ispuniti sve potrebe Osoba sa Ograničenim Sposobnostima, za adekvatno obrazovanje.

Strateški Cilj 4: Stvaranje pravne infrastrukture za poštovanje i ispunjavanje prava osoba sa ograničenim sposobnostima

Republika Kosovo je stalno usmerena na kompletiranje nacionalnog zakonodavstva za zaštitu i garantovanje prava osoba sa ograničenim sposobnostima na ravnopravnoj osnovi sa svim ljudima, međutim, i dalje ostaje mnogo toga da se ispuni.

Akcije koje treba preduzeti na postizanje ovog strateškog cilja su: promocija, podizanje svesti i prihvatanje prava osoba sa ograničenim sposobnostima, pregled zakonodavstva iz perspektive

ljudskih prava, obezbeđujuć i da zakonodavstvo bude u skladu sa međunarodnim obavezama o ljudskim pravima itd.

Šta više traži se jednak pristup organima pravde za OOS odgovarajućim zakonskim procedurama kao bi se olakšala njihova efikasna uloga kao direktni i indirektni učesnici ili kao svedoci, na svim zakonskim procedurama.

Shodno tome, na osnovu principa nediskriminacije predviđen je sledeći strateški cilj:

Strateški Cilj 5: Stvaranje jednakih uslova za pristup, informacije, komunikacije i učešć e u stvaranju ili uspostavljanje jedinstvenog sistema podataka za osobe sa ograničenim sposobnostima.

Ovaj cilj nastoji da osobama sa ograničenim sposobnostima omogućava pristup, na jednakoj osnovi sa drugima, fizičkom okruženju, transport, informacione tehnologije i informacionih sistema, kao i drugim olakšicama i uslugama.

I sve to s obzirom da u našoj zemlji postoje velike prepreke u svim ovim oblastima koje sprečavaju osobe sa ograničenim sposobnostima da imaju jednake mogućnosti sa ostalim građanima . Kao što su: strukturne barijere izgrađenih objekata, nedostaci u urbanističkom planiranju, pogrešno planirani enterijeri, veb - sajtovi koji ne ispunjavaju standarde pristupačnosti, nedostatak programa sa titlovima, nedostatak adekvatnih programa na znakovnom jeziku i audio - opisu, nedostatak dokumenata i knjiga u audio formatu ili Brajevom pismu ili formatu za lakše čitanje itd. Pristup je preduslov za participaciju u društvu i ekonomiji.

Osobe sa Ograničenim Sposobnostima, imaju puno pravo da budu deo političkog, javnog, kulturnog i sportskog života, na jednakoj osnovi sa drugima, direktno ili kroz odabrane predstavnike, uzimajući u obzir i pravo i mogućnost da glasaju i da budu izglasani. Takođe i učešće u nevladinim organizacijama i društvima koja se bave javnim životom u zemlji, takođe i stvaranje i učestvovanje u sopstvenim organizacijama za osobe sa ograničenim sposobnostima da bi zastupali iste na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou.

Osobe sa Ograničenim Sposobnostima, treba da imaju pristup mestima za kulturne predstave ili slične usluge kao što su pozorište, muzeji, bioskopi, biblioteke i turističke usluge, da imaju mogućnost da razvijaju i upotrebe njihov kreativni umetnički i intelektualni potencijal, ne samo za njihovo dobro, nego i za sveopštu društvenu dobrobit. Ili da budu deo političkog, javnog, kulturnog i sportskog života, na jednakoj osnovi sa drugima, direktno ili kroz odabrane predstavnike, uzimajući u obzir i pravo i mogućnost da glasaju i da budu izglasani.

A sada da bi ovaj cilj bio ostvarljiv i da osobe sa ograničenim sposobnostima žive samostalan život i potpuno učestvuju u svim životnim oblastima, država treba da preduzme potrebne mere da se osobama sa ograničenim sposobnostima omogući ravnopravan pristup sa ostalima, u fizičkim okruženjima, prevozu, uključujući tehnologiju i informativne i komunikacione sisteme. Ove mere treba takođe da obuhvate: zgrade, ulice, prevoz u unutrašnjim i spoljašnjim okruženjima, uključujući škole, prihvatilišta ili radna okruženja.

Statistike

Nedostatak statističkih podataka, je jedan od najvećih izazova i prepreka u stvaranju i sprovođenju efikasnih politika za dobrobit Osoba sa Ograničenim Sposobnostima u našoj zemlji.

U cilju pravilnog planiranja strategija, politika, usluga i izdvajanja sredstava od suštinskog značaja je postojanje podataka i istraživanja o broju osoba sa ograničenim sposobnostima, vrste i prirode invalidnosti, potrebe i njihovo društvena-ekonomska i zdravstvena situacija.

Sada od poslednjeg popisa imamo zvanične statistike o pitanju invalidnosti, ali čak i ova cifra treba se produbljivati i dalje analizirati, jer u ovoj fazi oveo nije dovoljno. Što se tiče istraživanja sprovedenih ad - hoc o konkretnim pitanjima, one su pomogle relevantnim institucijama, podizajući pitanja, ali nikada nisu bile koordinirane širom zemlje da bi dale pravi uvid i analizu na nacionalnom nivou

Zato, ovaj strateški cilj snažno ojačava potrebu za veću institucionalnu posvećenost odgovornih institucija da bi što bolje istakli prepreke i izazove na koje nailazi ova zajednica tokom uživanja svojih prava. Takođe, veoma važan deo statistika biće i stalno nadgledanje stanja, i njeno dopunjavanje sa mnogo istraživačkog rada koji treba da bude što širi uključujući sve oblasti delovanja ovog dokumenta i takođe koordinirana u svim nivoima i da bi se promovisalo i osiguralo pravilno sprovođenje sledećeg strateškog cilja:

12. MEHANIZMI ZA NADGLEDANJE, IZVEŠTAVANJE I IMPLEMENTACIJU

Nadgledanje i izveštavanje o strategiji je od vitalnog značaja da se osigura da se život osoba sa ograničenim sposobnostima stvarno poboljša. Nadgledanje i izveštavanje c´e uvek ic´i paralelno i odgovorit c´e na dostignuc´ima i izazovima planova nacrtanih za sprovođenje Strategije.

Odgovornost za razvijanje Plana Akcije, pripada svim centralnim i lokalnim institucijama koje su učestvovale u nacrtavanju Strategije u saradnju sa civilnim društvom.

Na ovaj način, i u skladu sa svim strateškim ciljevima u svim oblastima akcije Nacionalone Strategije za Prava Osoba sa Ograničenim Sposobnostima 2012-2023, trogodišnji Planovi Akcija će odražavati i definisati specifične konkretne mere za svaku instituciju, zajedno sa pokazateljima, financijskim izvorima i vremsnskim rokovima za primenu.

Mehanizmi nadgledanja i izveštavanja:

1. Nacionalno Veće za Ograničenu Sposobnost

Nacionalno Veće za Ograničenu Sposobnsot je osnovano za stvaranje jednakih mogućnosti, potpuno učešće i socijalnu integraciju osoba sa ograničenim sposobnostima, da osigura da potrebe i interesi osoba sa ograničenim sposobnostima budu uvek u centru pažnje kada Vlada donosi odluke u vezi osoba sa ograničenim sposobnostima.

Nacionalno Veće za Ograničenu Sposobnost prati, nadgleda i razmatra uslove života osoba sa ograničenim sposobnostima, takođe obaveštava Vladu i odgovorne institucije o svim pitanjima koje imaju veze sa što boljim kvalitetom života osoba sa ograničenim sposobnostima. I kao rezultat sav rad ovog mehanizma c´e biti u skladu i ispunjavanjem strateških ciljeva ovog dokumenta.

2. Komisija za Nadgledanje Izveštavanje i Procenu Nacionalnog Strategije za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima

Komisija, kao nadgledni mehanizam koji će se ponovo mandatirati od strane Ureda Premijera za period 2013-2023, sa istim sastavom i poljem delatnosti sa prethodnom Komisijom, koja u svom sastavu ima sve predstavnike glavnih odgovornih ministarstava za primenu Strategije i Plana Akcije a takođe i predstavnike organizacija koje rade na polju prava Osoba sa Ograničenim Sposobnostima.

Ovaj koordinacioni mehanizam koji se vodi od strane Ureda Premijera - Kancelarija za Dobro Upravljanje, održava redovne sastanke u cilju nadgledanja čitavog procesa primene Strategije i Planova Akcije koji proizilaze iz ovog dokumenta.

Izveštavanje: u fazi izveštavanja obavezuju se sve odgovorne institucije (ministarstva, opštine, agencije i druge relevantne institucije u zemlji) da na godišnjoj osnovi izveštavaju Kancelariju za Dobro Upravljanje - Ured Premijera, o napretku i preprekama koje se suočavaju u primeni Plana Akcije za implementaciju Strategije prava za OOS.

Kancelarija za dobro upravljanje/Ured Premijera je dužan da jednom godišnje objavi izveštaj o trenutnoj situaciji.

Implementacija: Sve nacionalne institucije odgovorne su za sprovođenje Strategije kako na centralnom tako i na lokalnom nivou, a naročito one koji su odgovorni za sprovođenje Akcionih Planova koji proističu iz ove strategije, a sastoje se od specifičnih akcija definisanih u svakoj oblasti akcija.

Pored toga što imaju odgovornost da koordiniraju sve specifične aktivnosti koje proizilaze iz strateških ciljeva ovog dokumenta, institucije treba takođe da ocene i obezbede da se svi sektorijalni planovi i programi unutar insituta, budu u skladu sa ovim ciljevima.

Iz ove procene c´emo biti u stanju da izračunamo finansijska sredstva koje c´emo imati na raspolaganju za implementaciju Strategije. U tom kontekstu, uvek se ima na umu moguc´nost saradnje sa različitim međunarodnim i lokalnim organizacijama koje su aktivne na teritoriji Republike Kosovo i pouzdani su akteri i imaju za cilj sprovođenje Nacionalne strategije o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima 2013-2023

Međutim, na kraju, treba napomenuti da je Nacionalna strategija o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima nacrtana za narednih deset godina, međutim, tokom implementacije na osnovu procena i preporuka zasnovanim u činjenicama, uvek c´e se videti prilika za razmatranje i poboljšanje uzimajuc´i u obzir potrebe, okolnosti i dešavanja na Kosovu.

13. REFERENTNA DOKUMENTA

1. Ustav Republike Kosova
2. Nacionalni Plan za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima u Republici Kosovo (2009-2011)
3. Evropska Strategija za Ograničenu Sposobnost 2010-2020
4. Nacionalna Strategija za Ograničenu Sposobnost 2010-2020
5. Strategija za celokupno obuhvatanje dece sa posebnim potrebama u preduniverzitetskom obrazovanju (2010-2015)
6. Strateški Razvojni Plan ASK (2009-2013)
7. Nacionalna Strategija za Jednake Mogućnosti za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima 2007-2017 - U Republici Hrvatskoj
8. Međunarodna Kovencija za Prava Osoba sa Ograničenim Sposobnostima
9. Međunarodna Konvencija za Ljudska Prava
10. Međunarodna Konvencija za Dečija Prava
11. Strategija Evropske Unije za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima 2010-2020
12. Akcioni Plan za promovisanje prava za potpuno učešće Osoba sa Ograničenim Sposobnostima u društvu: Poboljšavanje kvaliteta života Osoba sa Ograničenim Sposobnostima u Evropi, 2006-2015
13. Karta Osnovnih Prava Evropske Unije
14. Preporuke Saveta [2] (4 jun 1998) Karta za parkiranje za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima 98/376/EC;
15. Rezolucija Saveta (17 jun 1999) o jednakim mogućnostima zapošljavanja za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima (1999 / C 186/02);
16. Rezolucija Saveta (15 jul 2003) o promovisanju zapošljavanja i socijalne integracije Osoba sa Ograničenim Sposobnostima (2003 / C 175/01);
17. Rezolucija Saveta (5 maj 2003) za podjednake mogućnosti za đake i studente sa ograničenim sposobnostima u aobrazovanju i podučavanju (2003 / C 134/04);
18. Rezolucija Saveta (6 maj 2003) o lakšem pristupu kulturnoj infrastrukturi i kulturnimaktivnostima za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima, itd.
19. Individualni Plan obrazovanja IPO i Administrativno Uputstvo za sporovođenje IPO - Pilot projekat
20. Uskraćena Pravda: Stanje obrazovanja dece sa posebnim potrebama u posleratnom Kosovo - UNICEF
21. Adaptacija Javnih Objekata za Osobe sa Ograničenim Sposobnostima, -2005-Finnish-OHCHR-Human Rights Support Programme -Kosova
22. Zakon o Pristupu Javnim Dokumentima Br. 03/L-215
23. Zakon Protiv Diskriminacije, Br. 2004/3
24. Tom Shakespeare, " Disability Rights and Wrongs"
25. Michael Oliver "Understanding Disability"
26. Administrativno Uputstvo za Tehničke Uslove Građevinskih Objekata za Pristup Osoba sa Ograničenim Sposobnostima 33/2007
27. Okvir Kurikuluma Kosova
28. Sektorijalna Strategija obrazovanja

[2] *Savet Evropske Unije*

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria –Vlada-Government
Zyra e Kryeministrit-Ured Premijera-Office of the Prime Minister
Zyra për Qeverisje të Mirë/Kancelarija za Dobro Upravljanje/Office on Good Governance

NATIONAL STRATEGY ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN THE REPUBLIC OF KOSOVO (2013 - 2023)

Pristina 2013

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

ZYRA E KRYEMINISTRIT/URED PREMIJERA/OFFICE OF THE PRIME MINISTER

ZYRA PËR QEVERISJE TË MIRË / KANCELARJA ZA DOBRO UPRAVLJANJE / OFFICE FOR GOOD GOVERNANCE

NATIONAL STRATEGY ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN THE REPUBLIC OF KOSOVO

2013-2023

Prishtina, 2013

Contents

1. LIST OF ABREVIATIONS AND ACRONYMS 4
2. ACKNOWLEDGMENTS 5
3. WHY IS IMPORTANT THE NATIONAL STRATEGY ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN THE REPUBLIC OF KOSOVO 2013-2023 6
4. EXECUTIVE SUMMARY 7
5. INTRODUCTION 8
6. VISION AND MISSION 9
7. PRINCIPLES 9
8. METHODOLOGY 11
9. THE BACKGROUND 12
10. STRATEGIC OBJECTIVES 14
11. FULFILLMENT OF STRATEGIC OBJECTIVES 15

Strategic Objective 1: Improvement of the provision of health services for Persons with Disabilities 15

Strategic Objective 2: Functional and genuine welfare and social security system as well as the provision of equal opportunities for the employment of persons with disabilities 15

Strategic Objective 3: Creating conditions for all inclusion in education and professional support for children with special needs 16

Strategic Objective 4: Creating the legal infrastructure to respect and fulfill the rights of persons with disabilities. 16

Strategic Objective 5: Creating equal opportunities to access, communication, participation as well as in creating or setting up a unified system of data on persons with disabilities. 17

12. MONITORING, REPORTING AND IMPLEMENTING MECHANISMS 19
13. REFERENCE DOCUMENTS 21

1. LIST OF ABREVIATIONS AND ACRONYMS

KAS - Kosovo Agency of Statistics

SEE - South Eastern Europe

MDE - Municipal Department of Education

GDCD/MFA - General Directorate for Cooperation and Development of Italian Ministry of Foreign Affairs

MESHT - Ministry of Education, Science and Technology

MIA- Ministry of Internal Affairs

MLSW- Ministry of Labour and Social Welfare

MFA- Ministry of Foreign Affairs

MCYS- Ministry of Culture Youth and Sports

MH-Ministry of Health

MI- Ministry of Infrastructure

MTI-Ministry of Trade and Industry

MH-Ministry of Health

MED-Ministry of Economic Development

MESP- Ministry of Environment and Spatial Planning

MAFRD- Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development

MPA- Ministry of Public Administration

MLGA- Ministry of Local Governance Administration

MJ- Ministry of Justice

MDi- Ministry of Diaspora

MF- Ministry of Finances

NAPPWD - National Action Plan for Persons with Disabilities 2009-2011

PWD - Persons with Disabilities

IEP - Individual Education Plan

MEF - Midterm Expenditure Framework

HRU - Human Rights Units

UNCRPWD - United Nations Convention on the Rights of People with Disabilities

EC - European Commission

NGO - Nongovernmental Organization

WHO - World Health Organization

OPWD - Organization of Persons with Disabilities

UHRC - Universal Human Rights Convention

SDPUE - Strategy for the Development of Pre-University Education 2007-2017

ISCED - International Standard Classification of Education

OPM/OGG - Office of the Prime minister / Office for Good Governance, Human Rights, Equal Opportunities and Gender issues

The Government of the Republic of Kosovo presents **the National Strategy on the Rights of People with Disabilities 2013-2023**, a document that represents the guideline towards the advancement, empowerment, protection and further promotion of the rights of Persons with Disabilities as respected citizens with equal rights.

2. ACKNOWLEDGMENTS

Drafting of the National Strategy on the Rights of Persons with Disabilities was a joint effort of Governmental Institutions of the Republic of Kosovo as well as a broad specter of local and international partners under the leadership and coordination of the Office of the Prime Minister/Office for Good Governance.

Office of the Prime Minister/Office for Good Governance expresses its sincere gratitude for the close cooperation and the assistance provided by all officers of central and municipal governing institutions.

The Government of the Republic of Kosovo thanks the representatives of civil society, experts of the human rights field, institutions and non-governmental organizations of Kosovo that represent interests of persons with disabilities for their valuable suggestions and recommendations.

Various local and international organizations that represent the interests of Persons with Disabilities in Kosovo have provided special contribution in developing this Strategy. We also thank all international organizations, in particular Italian Cooperation Development, General Directorate for Cooperation and Development of the Italian Ministry if Foreign Affairs and the Italian Embassy in the Republic of Kosovo for their continuous support in realizing major projects of the Institutions of the Republic of Kosovo that aim the complete protection and respect of the Rights of Persons with Disabilities.

3. WHY IS IMPORTANT THE NATIONAL STRATEGY ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN THE REPUBLIC OF KOSOVO 2013-2023

National Strategy on the Rights of Persons with Disabilities 2013-2023 aims to provide a stable framework of actions that will address the challenges and obstacles and promote an all inclusive society.

The strategy will define a vision that will be supported with concrete actions and achievable results.

The strategy will serve the coordination and integration process of all policies and relevant initiatives in the field of Disabilities.

Last but not least, the strategy will be an important mechanism to ensure that principles that are embodied in the United Nations Convention on the Rights of People with Disabilities are incorporated in the policies and programs that impact the life quality of People with Disabilities in the Republic of Kosovo.

4. EXECUTIVE SUMMARY

Article 1
GOAL

The goal of this convention is to promote, protect and ensure the complete and equal enjoyment of all human rights and fundamental freedoms by all the persons with disabilities and to promote respect for their inherent dignity.

People with Disabilities include those who have long term physical, mental, intellectual and sensory impairments which in interaction with various barriers could hinder their complete and effective participation in society on equal basis with others.

International Convention on the Rights of Persons with Disabilities
United Nations

Pursuant to this Article of the UNCHRPWD, The Government of the Republic of Kosovo presents **the National Strategy on the Rights of People with Disabilities 2013-2023**, a document that represents the guideline towards the advancement, empowerment, protection and further promotion of the rights of Persons with Disabilities as respected citizens with equal rights. The definition of disability in all governmental documents will be in compliance with the definition given above.

The Strategy is an important document within the efforts of the Government of the Republic of Kosovo that will serve as a catalyst in creating more efficient, sustainable and coordinated policies related to the rights of persons with disabilities.

This strategic document aims the improvement of the present conditions in the following fields: Health; Social Welfare; Employment; Education; Local Self Governance; Legal Protection; Participation, Information and Communication; Statistics and Access. With the aim of improving the present condition in priority fields selected in the strategy, strategic objectives have been defined which will detailed and specified with concrete actions, measurable, specific, achievable and real indicators Institutions responsible for each activity will have a definite time frame and a budget line to cover the activities defined in the action plan for the implementation of the strategy.

Furthermore, the strategy will serve as a guideline for the institutions of the Republic of Kosovo to work within non-discriminatory principles, respecting the inherent dignity, individual autonomy including the freedom to make their own decisions and the independence of persons, improvement of life quality and welfare, full and effective participation and all inclusion in society. Accepting persons with disabilities as social value, part of human diversity and humanity, and equal opportunities, gender equality, respecting evolving abilities of children with disabilities as well as respecting rights of children with disabilities to preserve their identities, which are also the basic principles of the Convention on the Rights of PWD.

In this sense, special emphasis is placed in cooperating with the organizations of persons with disabilities as part of the partnership between the Institutions of the Republic of Kosovo and civil society that have contributed so much in drafting this document and continue to be one of the

most important promoters in all aspects of persons with disabilities themselves in the entire country.

This proves once more that Republic of Kosovo has based its policymaking for persons with disabilities on international standards, including the fundamental principles of human rights such as the principle of protection and non-discrimination.

5. INTRODUCTION

The present situation of Persons with Disabilities does not guarantee them the possibility to enjoy the fundamental rights and freedoms in equality with others. Subsequently the society itself is responsible in guaranteeing this right achievable only by removing all obstacles and barriers that pose difficulties in respecting the principle of non-discrimination of persons with disabilities.

Pursuant to this truth, the whole international spectrum has taken the necessary steps towards the implementation of this right with conventions, standards, laws, and regulations etc., which oblige the states to adopt and amend them. Furthermore this present frame that protects the rights of Persons with Disabilities has changed the national policies of states by setting and treating the matter of the rights of Persons with Disabilities as a matter of Human Rights an achievement undeniable by anyone.

However not always these policies have been successful and this society has reacted properly to this category, thus for the desired state in this matter we witness that we have still a lot of work to do.

In this context we mention that the newly established state of the Republic of Kosovo, respectively its institutions still have a lot of work and efforts to do, thus invoking the highest legal act, its Constitution, and the United Nations Convention on the Rights of People with Disabilities as the highest international instrument for the protection and respecting of the rights of people with disabilities, Republic of Kosovo presents **the National Strategy on the Rights of People with Disabilities 2013-2023.**

With this step Republic of Kosovo expresses the readiness and political willingness and re-confirms the responsibility to respect and fulfill international obligations that provide the realization of all fundamental, universal and inalienable rights for all the citizens of the country, as well as report to international mechanisms on the implementation of these documents and policies.

Therefore the National Strategy on the Rights of Persons with Disabilities 2013-2023 is drafted in compliance with the principles declared in the United Nations Charter, Universal Declaration of Human Rights and International Treatises on Human Rights that recognize the inherent dignity and equal and inalienable rights of all members of the human family, as the ground to world freedom, justice and peace.

Furthermore the strategy will be unique and implementable because it incorporates a very realistic and objective planning to implement in practice.

This strategic document will contribute the harmonization process of all acting policies in the field of protecting the rights of persons with disabilities according to the standards achieved in global level, with its tendency to open and make all life fields in our country accessible to persons with disabilities.

6. VISION AND MISSION

VISION

All inclusive society in which persons with disabilities realize their full potential and live dignifying lives as equal citizens.

MISSION

To define long term strategic objectives and priorities with the aim of increasing the life quality and welfare of persons with disabilities in the Republic of Kosovo as well as fulfilling state obligations towards respecting and implementing international conventions on human rights and the rights of people with disabilities.

7. PRINCIPLES

National Strategy on the Rights of Persons with Disabilities 2013-2023 is drafted on the grounds of respecting and guaranteeing the eight general principlesof the International Convention on the rights of Persons with Disabilities as follows:

- Respect for inherent dignity, individual autonomy including the freedom to make personal choices and personal independence;
- Non-discrimination;
- Full and effective participation and inclusion in society;
- Respect for the differences and acceptance of persons with disabilities as part of human diversity and humanity;
- Equal opportunities;
- Access;
- Gender equality;
- Respect for developing capacities of children with disabilities and respect for the rights of children with disabilities to preserve their identity.

Kosovo's public policies will comply with these principles, including the all inclusive and non-discrimination policies.

Policies and practices developed by the government resulting from this strategy including the general fields will reflect and empower the following approaches:

- **Involving persons with disabilities** - points of view of persons with disabilities are central in compiling, financing, realizing and evaluating policies, programs and services that affect them, with the appropriate support and adjustments for participation.
- **Engaging the community** - engaging the broad community is necessary to remove all barriers and support the all inclusion of persons with disabilities in the life of their communities.
- **Universal accessibility** - products, services, environments and communities are accessible and usable by all persons with disabilities to the greatest extent possible without the need for any particular modifications.
- **Life emphasis approach** - takes into consideration possible needs and aspirations of a person during the entire life, with particular attention to key life periods and transition times.
- **Person-centered** - policies, programs and services for persons with disabilities are created in response to the needs and wishes of every individual.
- **Independent life** - provision of services and equipments that facilitate the highest level of independence and enjoying the life that reflects the solutions of persons with disabilities.
- **Interconnectivity** - governmental institutions work together to ensure the interconnectivity of policies and programs.

8. METHODOLOGY

The National Strategy on the Rights of People with Disabilities is a result of the close coordination and cooperation between the Office of the Prime Minister/Office for Good Governance and the joint efforts with representatives of institutions from the central and local level, representatives of civil society as well as local and international agencies.

Preliminary analyses for drafting the National Strategy for the Rights of Persons with Disabilities commenced through the joint project of PMO/OGG and Italian Cooperation - Italian Ministry of Foreign Affairs whom supported this initiative initially by bringing here experts of various fields specific to persons with disabilities including experts such as: European Disability Forum, International Forum on Human Rights, International Classification of Functioning Center in Udine, Italy etc. Many experts that during one year have analyzed the existing situation reflecting to give instructions and recommendations in drafting the strategic document.

After receiving very valuable contributions and expertise PMO/OGG continued the process by sending its proposal at the Strategic Planning Office at the Prime Minister's Office to ensure that the strategic document addresses one or more priorities of the Government and is in compliance with them, and it is not conflicting or duplicating existing or proposed strategies by other Ministries.

In the next stage it was obtained the approval of General Secretaries in line Ministries to identify the contact persons in all responsible departments of relevant institutions, and arrangement of specific work meetings in relevant Ministries. To this purpose, for each of the priority fields, ten working meetings were organized with the respective institutional actors. In addition were held five consultative workshops dedicated to the central level, three consultative workshops dedicated to the local level and one joint workshop both central and local level as well as a final three day concluding workshop with all the actors involved in the process.

Furthermore during the drafting process were consulted all governmental representatives of both the central and local level, civil society, and in particular it was taken into consideration the role of Organizations of Persons with Disabilities as an expertise source and as competent partners in drafting strategic policies and the highest possible awareness regarding the need of its implementation.

These workshops were attended by the relevant representatives of both central and local governmental institutions, civil society, nongovernmental organizations and local and international agencies advocating on the Rights of People with Disabilities. The main goal of these workshops was to create the environment for discussing and agreeing on the objectives and activities that should be included in these documents, as well as the indicators for qualitative collecting of available data. This process will facilitate the institutional work in monitoring the implementation of the objectives on the rights of People with Disabilities in the Republic of Kosovo addressed by this Strategy.

During the whole process of drafting and implementing of workshops with relevant factors led and coordinated by OPM/OGG we were supported and backed by Italian Cooperation/Italian Ministry of Foreign Affairs.

9. THE BACKGROUND

Based on the latest researches of World Health Organization it is estimated that about 15% of world population have some disability. The studies show that in developed societies, the provision of social care is considered as an important aspect of the role of the state and care benefits are part of individual rights. An approach that in return provides the basis for successful care towards people with disabilities, that in many cases is decisive for the welfare of the society.

In this context in April 2009 the Government of the Republic of Kosovo approved the NAPPWD, the most important document that continuously aimed raising the awareness of institutions, civil society, donors but also beneficiaries to become part and get involved in the integration process of persons with disabilities in the political, social, economic and cultural life.

In the course of implementing this document it was also published the first ever report on the implementation of the NAPPWD[1] that reflects the engagement of all actors aiming social inclusion and improving the life of all PWD. This way by achieving a series of important results such as creating modern legislation pursuant to the standards of developed countries, the legislation that guarantees a satisfactory level for meeting the needs of these categories; acknowledging the sign language with a governmental decision as an inalienable right of PWD; establishing appropriate learning environments for children with special needs; provide assistance through social policies for PWD and the families of children with special needs pursuant to the laws in force; protecting and supporting many Associations that represent PWD etc.

Further, considerable progress was achieved in facilitating the access to services for PWD and in this part we can emphasize several examples from various fields as follows:

i. In pre-school and primary education the percentage of children with disabilities has increased rapidly and steadily. The present education system is increasingly moving towards the inclusion of children with disabilities, so that children with disabilities are accepted into regular classes and schools. Of course in the range of these activities efforts were put in drafting the basic documents that provide all inclusive education in Kosovo.

ii. Visible progress has been achieved in improving the access to sheltering services for PWD which is reflected in the field of social welfare by the MLSW and the municipal level. Currently in Kosovo community based services are provided through 9 houses, which have facilitated the de-institutionalizing process stride forward so that only 58 PWD continue to remain in Shtime Institute.

Now, we must acknowledge that despite all the achieved progress in meeting the needs of this category by this Plan, there are still many issues and obligations we must meet in order to achieve the desired results.

Thus as a result in order to empower our efforts towards improved implementation of the rights of people with disabilities, it was drafted the National Strategy on the Rights of People with Disabilities that aims to advance the processes in order to empower People with Disabilities. In

[1] www.humanrights-gov.net

order for PWD to enjoy their rights maximally, and completely benefit in all the fields of life equally with the others.

The National Strategy on the Rights of Persons with Disabilities 2012-2023 will also be accompanied by the Action Plan that aims to support the promotion and improvement of the life quality of all Persons with Disabilities.

NATIONAL LEGISLATION:

Respecting the principles and standards on human rights especially persons with disabilities is one of the basic preconditions in the rule of law and democracy in the country.

The Government of the Republic of Kosovo remains maximally engaged and dedicated to draft and create the necessary legal infrastructure, policies, sustainable programs and institutional mechanisms for the protection and promotion of these rights both in the central and local level of governance.

In this context the entire legislation on persons with disabilities is divided in the three following fields:

- Specific laws dedicated to PWD;
- Laws, that contains provisions related to PWD;
- Administrative instructions and regulations on PWD;

The most important laws dedicated specifically to PWD are:
- Law on the Pensions of People with Disabilities, No. 2003/23
- Law on Material Support for Families of Children with Permanent Disability, No. 03/L-022.
- Law on Vocational Ability, Rehabilitation and Employment of People with Disabilities, No. 03/L-019.
- Law on Blind People No.04/L-092

Laws containing provisions related to PWD are:
- Law on Construction, No. 04|L-125
- Law on Labour No. 03/L-212;
- Law on Construction, No. 2004/15
- The anti-discrimination law, No. 2004/3
- Law on the Social Assistance Scheme in Kosovo, No. 2003/15
- Law on pre-university education 04/L-032
- Law on Construction, No. 04/L-075

Furthermore there are three more important legislative acts for PWD:
- Regulation No. 2000/66 on Benefits for War Invalids of Kosovo and for the Next of Kin of Those Who Died as a Result of the Armed Conflict in Kosovo:
- Administrative Instruction on the Technical Conditions of Constructed Buildings for the Access of People with Disabilities No. 07/2007
- Administrative Instruction on the Application Procedures for the Acknowledgment of the Rights for Vocational Ability, Rehabilitation and Employment of People with Disabilities No. 03/2010

10. STRATEGIC OBJECTIVES

National Strategy on the Rights of Persons with Disabilities (2013-2023) will determine sectional policies, actions and strategies of all institutions and society itself for a decade. As a result it aims to transmit the goals of the Government of the Republic of Kosovo in the field of human rights, non-discrimination, equal opportunities, civil rights and full participation of persons with disabilities in a European frame of disabilities during the next decade.

The selection of priority fields in the Strategy was performed with consideration towards the existing deficiencies for the fulfillment of elementary needs of persons with disabilities such as inappropriate health services, lack of genuine planning of social schemes for the improvement of social welfare of persons with disabilities, lack of implementing mechanisms for the implementation of legislation on employment and education of persons with disabilities, silent discrimination against persons with disabilities in all social levels, insufficient and inappropriate access in social, political and economic life of persons with disabilities, lack of accurate data on the number of persons with disabilities, their life conditions and needs.

The strategy is divided in five (5) fields that include all main aspects of the life of persons with disabilities with emphasis on the following fields: Health, Social Welfare and Employment, Education, Legal Protection, Access (information, communication, participation) Statistics.

These fields are grounded on the issues that were raised and emphasized as problems for persons with disabilities during all the time, since there is true weaknesses and inequality that impact directly in the life of this community.

The above mentioned fields are described with strategic objectives that will also be specified with concrete actions and specific time limits within the action plans that will continuously accompany this document.

To improve the present conditions in the selected priority fields in the Strategy, strategic objectives are set and will be detailed and specified with concrete actions, goals, tangible, specific, achievable and real indicators, responsible institutions for the implementation of each activity, time limits and budgetary lines within the action plans.

Strategic Objective 1: Improvement of the provision of health services for Persons with Disabilities

Strategic Objective 2: Functional and genuine welfare and social security system as well as the provision of equal opportunities for the employment of persons with disabilities.

Strategic Objective 3: Creating conditions for all inclusion in education and professional support for children with special needs

Strategic Objective 4: Equal access to legal protection as well as provision of services in the local level for the fulfillment of the right of persons with disabilities.

Strategic Objective 5: Creating equal opportunities to access, communication, participation as well as in creating or setting up a unified system of data on persons with disabilities.

11. FULFILLMENT OF STRATEGIC OBJECTIVES

Strategic Objective 1: Improvement of the provision of health services for Persons with Disabilities

Guided by the United Nations Convention on the Rights of People with Disabilities, through this Strategy Republic of Kosovo aims the complete fulfillment of the rights of persons with disabilities so that they enjoy the highest achievable health standard without discrimination on the grounds of the disability.

For the fulfillment of this aim a strategic objective has been set through which action plans within the Strategy will focus in a coherent care taking policy towards persons with disabilities. Policy that first of all aims preventing the causes and consequences of disabilities, early detection and identification of disability from prenatal, natal and through later stages.

Appropriate health services, accessible and affordable in primary, secondary and tertiary level are essential in equaling opportunities for disabled persons. Such services must include medical and nursery health services in hospital care, ambulatory or home based in the community, and professional and specialized health assistance. When disability permits, special types of assistance provided whether in ambulances or homes are preferred compared to hospital treatment.

Ministry of Health within the process of legislative reform with the new Law on Health No. 04/L-125, as well as after the adoption of the Law on Health Insurances and the Law on Medical Products and Equipments gives a new dimension to health care for persons with disabilities. Changing the legal base, in particular the establishing of the Health Insurances Fund in the near future creates a new reality in the field of health financing, which will reflect in improving the health care for People with Disabilities and fulfillment of this objective during the coming years.

Strategic Objective 2: Functional and genuine welfare and social security system as well as the provision of equal opportunities for the employment of persons with disabilities**.**

United Nations on the Rights of People with Disabilities clearly emphasizes the obligations of party states on the acknowledgment of the rights of persons with disabilities for an appropriate living standard, including food, clothing, shelter, employment and ensuring pensions that comprise an international standard and obligation.

With this principle the strategic objective highlights that Social Protection supports all persons in need by improving the quality of their life. This right and need is more present among People with Disabilities, and in particular among women and older people with disabilities, two categories which are considered as the most vulnerable in the society.

Furthermore, the exercising of social rights for People with Disabilities will directly impact in reducing the poverty. To this context and based on this principle the following strategic objective has been drafted:

Second part of strategic objective ensures the right of persons with disabilities to work on equal basis with others. Through this right, persons with disabilities are enabled to live while performing the profession of their free choice or, while being admitted in the labor market accessible and achievable by people with disabilities.

Currently, the employment of People with Disabilities in the country is very low, in this direction it is extremely needed to draft and empower policies that aim to increase the employment of People with Disabilities, pursuant to their physical and intellectual potential. Therefore this objective aims to prioritize the employment of people with disabilities in the Republic of Kosovo as one of the key elements of social inclusion and economic independence of all persons with disabilities in their work age.

Strategic Objective 3: Creating conditions for all inclusion in education and professional support for children with special needs

The right to education is a basic right of all people. In order for this right to be exercised without any kind of difference and based on equal opportunities, the state must provide an all-inclusive and lifelong learning education system in all levels.

Pursuant to the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities in order to fulfill this right, the state must ensure that people with disabilities are not excluded from the general education system due to their disability, and that children with disabilities are not excluded from the unpaid and mandatory primary education or intermediate education. It is the state's obligation to provide skills training for the people with disabilities in order to develop their potential and facilitate their full and equal participation in education.

Knowing internationally acknowledged obligations the Republic of Kosovo has commenced to take the necessary measures that enable the enacting of these criteria, starting with learning according to individual education plans (IEP), early identification and education of children with disabilities, vocational education, lifelong learning, appropriate trainings and support for professionals working with children with disabilities in all the levels of the educational system.

Through the implementation of this strategic objective the Republic of Kosovo will fulfill all the needs for the proper education of People with Disabilities.

Strategic Objective 4: Creating the legal infrastructure to respect and fulfill the rights of persons with disabilities.

Republic of Kosovo has continuously been focused in completing the national legislation for protecting and guaranteeing the rights of persons with disabilities on equal grounds with all citizens, but a lot still remains to be done.

Following actions should be undertaken in fulfilling this strategic objective: promotion, self awareness and acknowledging the rights of PWD, reviewing the legislation from the human rights perspective, ensuring that the legislation is in compliance with international obligations on human rights, etc.

Furthermore, it is also demanded equal access to justice bodies for PWD, appropriate legal procedures aiming to facilitate their effective role as direct and indirect participants or even witnesses in all legal procedures.

Subsequently pursuant to the principle of non-discrimination the following strategic objective is envisaged:

Strategic Objective 5: Creating equal opportunities to access, communication, participation as well as in creating or setting up a unified system of data on persons with disabilities.

This objective aims to enable the access of persons with disabilities on equal grounds with others, to the physical environment, transportation, information and technology and information systems, and to other facilities and services.

All this when considering that in our country there are great obstacles in all the fields that hinder the persons with disabilities to enjoy equal rights with other citizens. Those are: structural barriers on constructed buildings, lack of urban planning, wrongly planned interiors, web sites that do not meet accessibility standards, lack of subtitled programs, lack of sufficient programs in sign language and audio description, lack of documents and books in audio format or Braille writing, or easy reading format, etc. Access is a precondition for participation in society and economy.

Furthermore, people with disabilities are fully entitled to participate in the political, public, cultural and sports life on equal grounds with the others, directly or through chosen representatives, including the right and the opportunity to elect and be elected. They can also participate in non-governmental organizations and associations active in the public and political life in the country as well as establish or be part of organizations for the people with disabilities to represent people with disabilities on the international, national regional and local level.

People with Disabilities should enjoy access to places for cultural performances or services such as: theatres, museums, cinemas, libraries and tourist services. This will provide them with the opportunities to develop and utilize their creative artistic and intellectual potential not only to their benefit but also to the enrichment of the society. Or to be part of the political, public, cultural and sports life on equal terms with the others, directly or through chosen representatives, including the right and the opportunity to elect and be elected.

In order to make it possible for all people with disabilities to live independently and fully participate in all the aspects of life, the state must undertake all the necessary measures in order to provide access on equal terms with others, in physical environments, transportation, information and communication including informative and communication technologies and systems. These measures, among others should include: buildings, roads, transportation to internal or external environments, including schools, housing, or employment places (environment).

Statistics

The lack of statistical data is one of the challenges and greatest obstacles in drafting and implementing efficient policies in favor to People with Disabilities in our country.

With the aim of genuine planning of strategies, policies, services and spread of resources it is fundamental the existence of data and researches on the number of persons with disabilities, type and nature of disabilities, needs and their economic-social and health situation.

Now, pursuant to the last census we have official statistics on disabilities but also these data must be further broadened and analyzed because at this stage it is not sufficient. Whereas regarding the researches performed ad-hoc on certain issues, they have assisted the relevant institutions, raised problems but they were never coordinated throughout the country to give a realistic analyses and overview in national level.

Thus the strategic strongly raises the need for a stronger engagement of responsible institutions so that we reflect in the best possible way the obstacles and challenges that this community encounters in exercising their rights. However an important part of statistics will be the continuous monitoring of the situation and its complementation with many research studies which should be as extended as possible including all scopes of action of this document and coordinated in all levels in order to promote and ensure the efficient implementation of this strategic objective.

12. MONITORING, REPORTING AND IMPLEMENTING MECHANISMS

Monitoring and reporting on the strategy is vital to ensure that the life of persons with disabilities is truly improving. Monitoring and reporting will always go in parallel and will respond to the achievements and challenges of Plans that will be drafted for the implementation of the Strategy.

The responsibility for drafting the Action Plans belongs to all the institutions of both the central and local level that have participated in drafting the Strategy in cooperation with civil society.

This way pursuant to all strategic objectives of each of the areas of the scope of action of the National Strategy on the Rights of People with Disabilities 2012-2023, the three year Action Plans will reflect and define the specific and concrete measures for each institution together with the implementation indicators, financial resources and time limits.

Monitoring and reporting mechanisms:

National Disability Council

The National Disability Council was established to work on creating equal opportunities, full participation and social integration of people with disabilities, to ensure that the needs and interests of people with disabilities are always taken into consideration when the Government makes decisions on issues that impact the conditions of people with disabilities.

Additionally the National Disability Council follows monitors and reviews the living conditions of people with disabilities, and subsequently advises the Government and responsible institutions on all the matters related to an improved life quality for people with disabilities. In conclusion all the work of this mechanism will be in compliance and fulfillment of strategic objectives of this document.

The Committee on Monitoring Reporting and Evaluating the National Strategy on the Rights of People with Disabilities

The committee as a monitoring mechanism will get a renewed mandate by the Office of the Prime Minister for the period 2013-2023 with the same composition and scope of work as the previous Committee that includes representatives of all the main ministries responsible for the implementation of the Strategy and the Action Plan as well as the representatives of organizations working for the rights of People with Disabilities.

This coordinating mechanism is led by the Office of the Prime Minister/Office of Good Governance, has regular meetings that aim to monitor the whole process of implementing the Strategy and Action Plans that will result from this document.

Reporting: during the reporting phase all responsible institutions (ministries, municipalities, agencies and other relevant institutions in the country) are obliged to report to the Office for Good Governance/Office of the Prime Minister very six months on the achievements and encountered barriers during the implementation of the Action Plan for the implementation of the Strategy on the rights of PWD.

Office of the Prime Minister/Office on Good Governance with this is obliged to annually publish the report on the presented situation.

*Implementation:*All the institutions in the country are responsible to implement the Strategy both in the central and local level; they are especially responsible to implement the Action Plans resulting from this Strategy and are comprised of specific actions defined for each field of action.

In addition to being responsible to coordinate all specific actions arising from the strategic objectives of this document the institutions must also evaluate and ensure that all sector programs and plans within the institutions are in line with these objectives.

Out of this evaluation we will manage to also calculate the financial resources that will be in our disposal for the implementation of the Strategy. In this context we always take into consideration the possibility of cooperating with various international and local organizations active in the Republic of Kosovo and are credible actors that also seek to implement the National Strategy on the Rights of People with Disabilities 2013-2023.

However in the end we must point that the National Strategy on the Rights of People with Disabilities is drafted for a ten year period but during implementation pursuant to the evaluations and recommendations on facts, it will always be looked on the possibility to review and improve it considering the needs, circumstances and actual developments in Kosovo.

13. REFERENCE DOCUMENTS

1. Constitution of the Republic of Kosovo
2. National Plan for People with Disabilities in the Republic of Kosovo (2009-2011)
3. European Strategy on Disability 2010-2020
4. National Strategy on Disability 2010-2020
5. The strategy on the inclusion of children with special needs in pre-university education (2010-2015)"
6. Strategic Development Plan of KSA (2009-2013)
7. National Strategy on Equal Opportunities for People with Disabilities in the Republic of Croatia (2007-2017)
8. International Convention on the Rights of Persons with Disabilities
9. International Convention on Human Rights
10. International Convention on Children Rights
11. The European Union Disability Strategy 2010-2020
12. The Action Plan for the promotion of the rights and full participation in society of Persons with Disabilities: Improvement of life quality of Persons with Disabilities in Europe 2006-2015
13. Charter of the Fundamental Rights of the European Union
14. Council recommendation [2] (4 June 1998) Parking card for people with disabilities98/376/EC;
15. Council Resolution (17 June 1999) on on equal employment opportunities for people with disabilities (1999 / C 186/02);
16. Council Resolution (15 July 2003) on promoting employment and the social integration of people with disabilities (2003 / C 175/01);
17. Council Resolution (5 May 2003) on equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and trainings (2003 / C 134/04);
18. Council Resolution (6 May 2003) on the accessibility of cultural infrastructure and cultural activities of People with Disabilities etc.
19. The individual education plan and Instruction on the implementation of the IEP-Piloting
20. Denied justice: The condition of the education of children with special needs in after war Kosovo - UNICEF
21. Adapting Public Buildings for People with Disabilities -2005- Finnish-OHCHR-Human Rights Support Programme -Kosovo
22. Law on Access to Public Documents no. 03/L-215
23. The anti-discrimination law, No. 2004/3
24. Tom Shakespeare, " Disability Rights and Wrongs"
25. Michael Oliver "Understanding Disability"
26. Administrative guidance on the technical conditions of constructed buildings for the access of people with disabilities 33/2007
27. Kosovo's curriculum frame
28. Education sector strategy

[2] *European Union Council*